ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 3

1934

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

4-ий рік видання.

ЗМІСТ

3 (36)-го числа за березень 1934 р.:

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл., піврічно 7 зл., чверьрічно 4 зл. Окреме число 1·50 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.
В Румунії: Річно 50^ леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Видае Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 94-56

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

Оксана Печеніг.

*
*   *

Мету доріженьки, мету,
Вивожу нитку золоту
надій.
О, рідний, о, далекий,
Вернули і лелеки
у край, у свій!

Вогонь не згашую в кострах.
Палає туга і жура
І біль, мій біль.
Чи то між сніжних білих піль
Панує люта замітіль
І криє, криє діл?
Чи то у серце сніг упав
І квіт троянди поламав —
Любови квіт?..
Ох, стільки зим, ох, стільки літ
Мету доріженьки, мету,
Вивожу нитку золоту
надій.

Мій рідний, мій далекий,
Зламались і смереки
у тузі болісній!

Роман Завадович.

Година вічности.

Годинники рубають чітко такти,
За вікнами всміхаються квітки —
Клявіші серця торкають вібрато
Думок шовково-срібні тороки.

І враз — нема ні криші, ні кімнати,
Мій світ: перо і жвавий рух руки —
На преріях фантазій необнятих
Кентаврами женуть мої думки.

Стежки копит позначені стрічками
Чорнила? — Ні! Кипучого чуття,
Що світових гребель не зна, ні тами.

А вічність має, як блакитний стяг
І кличе-кличе на незнане море
Весел своїх йому віддати пóрив.

Садовський Богдан Теодат.

Ex meditationibus.

Часом крізь шибку заглядаю,
(На світ широкий-білий)
І щось мережу, щось думаю
такий малий-несмілий . . . .

Паде сніжок, як шовк паде —
і на крильцятах думу грає . . . .
І все, що було, все гряде —
(Ох те минуле: добре знаю)

Далеко десь шепоче бір . . .
(Невідоме іде ланами)
І впялюю у темінь зір . . .
ВЕЛИКИЙ ТИ, ЩО Є НАД НАМИ . . . . . .

В. Лімниченко.

Тиха північ.

Тиха північ. Всіх сон заворожив.
До вікон білий сніг припадає.
На печі хтось похлипує важко,
Хтось так слізно, так ревно ридає.

Тиха північ. Загашена лямпа
На варцабі від вітру стремтіла.
На постелі, веретами вкриті,
Тихо дихають два теплі тіла.

Два діточі, бліді тіленята,
Понівечені з голоду й горя,
Що давно вже не бачили тата
Зза десятої межі, зза моря.

Зза десятої межі, зза річки,
Над якою колись була битва,
Що скосила їх ріднього тата
Ніби кована й острена бритва.

А на зимній печі хвора мати
Ненакрита дрижить і ридає.
Тиха північ. Всіх сон заворожив,
До вікон білий сніг припадає.

Ф. Моріяк.

Поворот до Бога.

(Виїмок з повісти).

Франсуа Моріяк це не лише один з найвизначніших католицьких письменників, але теж представник найвищої кляси французької та взагалі европейської сучасної повісти. Збагнути тайну його творчости дають змогу деякі життєписні дані. Уроджений в Бордо (1885 р.) як наймолодший з пятки дітей отримав суворе й дуже побожне виховання, спершу вдома, опісля у своїх сестер, а врешті в манастирській школі. Всі його книжки зберегли відблиск релігійного наставлення.

В 1909. р. по скінченні університетських студій видав І. том поезій „Сплетені руки“, повний релігійного вогню. Maurice Barrès присвятив книжечці повну ентузіязму статтейку і це причинилося до спрямовання молодого письменника врешті на літературний шлях.

Військова, а опісля санітарна служба в часі світової війни, занедужання й перебування в шпиталі в Сальоніках та звязані з тим переживання скріпили його талант. Друга збірка поезій Моріяка „Прощання з молодістю“, це рід заповіту ліричного ума, що від тієї пори займеться розвязкою глибших питань. „Дитина в оковах“, „Замаскований одяг“, „Поцілунок для прокаженого“, „Вогненна ріка“, „Женітрікс“, „Пустеля кохання“, „Всякі призначення“, „Тереса Декейру“, „Життя і смерть поета“, „Страждання і щастя християнина“, „Почини життя“ і врешті найновіші „Те, що було втрачене“ (Поворот до Бога), „Кубло гадюк“ та „Тайна Фронтенаків“ — ось низка повістей, що роблять Моріяка передовою постатю сучасної літератури, та завдяки якій став він в січні ц. р. членом „Французької Академії“.

В католицькім письменстві, як і в педаґоґіці, зарисовуються два напрями. Один воліє змальовувати позитивні й добрі характери, торкається тільки гідних наслідування, творчих змагань, почувань та чинів, а не хоче встрявати в людські гріхи, пристрасті, спокуси, щоб тим не розбудити їх саме в читача. Другий напрям натомість не вагається вглядати і на дно людського гріха, коби лиш в такий спосіб, що будить відразу, а не заохоту до нього, коби лиш без образів, що побуджують в небажанім напрямі уяву. Моріяк належить саме до цього другого напряму. Всіми його постатями ворушать людські пристрасті, деякими дуже небезпечні, найбільше навіть злочинні. Одначе які б не були їх проступки, їх моральна нужда, як глибоко не встрягли б в гріх, люди ці пізнають врешті, що поступають зле, зі шкодою для себе й свого середовища та не тратять свідомости, що залишається їм найвищий відклик до жалю за провини і до ласки Божого всепрощення. Той повістяр душі все знає міру, знає, як далеко можна посунутись у зовнішних зображеннях. Решту переносить на арену душі й її нуртувань. У всіх своїх героїв і героїнь вляв він кров живих людей, накреслив їх силюетки яркі й острі.

Відомий франц. письменник Андре́ Мороа пише: „Чим мене найбільше приєднує Моріяк... це та його сміливість вимагати від своїх героїв щирости супроти себе самого, а не біґотерійної гіпокризії, так легкої, так вигідної для закривання себе.„ Це, що назвали, може не зовсім вдатно, „наверненням“ Моріяка, зворушує мене, недовірка, бо бачу в тім чин духа, що зриває з вигідним фарисейством і змагає зусильно до милосердя“ („Les Annales“ з 2. VI. 1933). У інших критиків читаємо про Моріяка: „...Не був би так добрим повістярем, якщо б не був оборонцем віри.. Дивне, що ніякий критик при тім не ствердив, як великим Моріяк являється оборонцем католицизму світлого, переживаного, відчутого, а теж повного вирозуміння і толєранції, католицизму, що не кінчиться на виповненню зі стисненими устами й підведеними до неба очима низки конвенціональних вчинків“ (Gonzaque True — John Charpentier). Сам Моріяк в розмові про деякі постаті Шлюмберґера, дещо надто певні своєї мудрости, сказав: „Ох! Коби вони

були знайшлися в одній з моїх повістей; якби я був їх вимучив, щоби врешті приневолити до ліпшого самопізнання“.

В одній своїй критично-літературній статті дуже вдатно схопив Моріяк ріжницю між ліберальним і католицьким малюванням людського упадку цими словами: „Я не виную натуралістів в тому, що вони сходили до спелюнок людського гріха, але обвинувачую їх, що вони вдавались туди **без ніякого панциря**. Річ саме в цьому панцирі. Панцир цей — це не штучна дочіпка якоїсь проповіди до змальованої ліберальним способом дразливої сцени (як це роблять деякі доморослі автори й жаліються за непоміщення тих творів в „Дзвонах“). Панцир той не може бути дряхлий, повний дір. На нього складається ціла низка сталевих лусок. Моріяк якраз являється мистцем у твореню й одяганю такого панциря.

Щоби зазнайомити читача з його творчістю, містимо виімок з його повісти „Те, що було втрачене“ (Ce qui était perdu), який є її кульмінаційною точкою *).

П. Ісаїв.

Старушка ввійшла до каплиці. Було там в тій порі пусто. Було майже полудне, але стара жінка знала, що тому, кого шукає, слід тут бути. Додумалася цього радше, чим побачила і в намірі звернути його увагу, порушила кріслом при сповідниці.

„Зрозумій мене, мій отче: якщо хто на світі може бути певний, що згубив чиюсь душу, то саме тим злиденним єством та, що говорить до тебе. Часто бачив ти моє ридання якраз тому, що та нещасна мала оцінювала релігію поняттями, які виробила в неї моя поведінка. Не потребувала я й відчиняти уст: сам мій вид дратував її, мої ґести... Ірена прочитала багацько, знала все, розуміла все. А мені невідомі навіть були прізвища тих письменників, яких вона називала своїми вчителями. Пригадуєш собі, що колись вона сказала: „Католицизм, це моя теща“... Герве повторив мені той вислів, бо видався йому дуже потішним“. Мій отче, ти, що спасаєш стільки душ, що зазнаєш безмежного щастя, чи ти можеш поняти, який це жах говорити собі: самою своєю присутністю клевету кидаю, насміхаюсь, глузую з Того, Котрого люблю? Роблю Його ненависним. Віддалюю від Нього бідне дитя, яке, коли б не я, навернулось би може до Нього. Я є карикатурою того, що найсвятіше. Ох! Хоч я глупа, проте так дуже відчувала, що вона переживала на мій вид. Мабуть ненависть є нічим при тім нехтуванні. Обіймала тією самою нехіттю мене і Правду. Знаю: повтаряв ти мені, що не моя була в тому провина, що можу лиш служити їй молитвою й покутою. Силкувалась заслужитися Богу за неї. Думала, чиню, що можу. Приняла я за велику ласку те, що відгадала в Ірени той потяг, ту спокусу смерти. Берегла її. Не гадала, що грозить хоч би мала небезпека, бо я була обережна. Від якогось часу не звертала я уваги, чи дратую її в найвищім ступні, коби лиш не тратити її з очей. Впрочім говорила я собі, що такі речі не повтаряються. Досить вже мого мужа (не вчисляю своєї малої Наді, що тепер мала б уже тридцять сім літ). Гадала я, що

---

*) Давніше був вже поміщений виімок з повісти Моріяка „Кубло гадюк“ в „Дзвонах“ ч. 11. 1932 (рец. тої повісти в ч. 10), а в ч. 3. м. р. рецензія його „Родини Фронтенаків“.

закінчиться на моїм мужі. Так якби я не гляділа у своєї сестри на смерть четверо дітей, одного по другім!.. Але здебільша видається нам неможливим, щоби те, з чим погоджуємося в інших, могло нас зустріти. Мій отче, зрозумій добре, з чого сповідаюся. Все ще побоююсь, що не схоплюєш засягу моїх гріхів. В першій хвилині збунтувалась я: в душі прокинулось немов обурення. По стільки сльозах, молитвах, по стільки Причастях... Здавалось мені, що стала я чиєюсь іграшкою. Чула я жаль до своєї жертви. Чи повіриш, що не хотіла я вклякнути при її трупі? Так, втікла від тіла тієї душі, якої вічної долі не мала я сміливости собі уявити. По повороті до рівноваги, замкнулася я та панувала над хулою, благаючи світла... О, мій отче, світло зійшло, але не таке, якого я ждала. Лячне світло. Нагло побачила я, зрозуміла, як велику участь брала в тому нещасті. Думала я, що моя вина лиш у зменшенню й затісненню Правди в очах тієї дитини. Аж в тім, це мені обявилось: я дала її на жертву свому синові; доложила всіх зусиль, щоби вона з ним подружилася. Ні разу не поставила собі питання, чи він її гідний. А предсінь я знала... знала... Що я знала? Що знає мати про свого сина? Нагло пізнала... Говорю це Богові і собі. Ох! мій отче, немов би все було дозволене, якщо йде про наші діти! Прагнула я, щоб він подружився за всяку ціну. Та чужа, що її дала я йому на знущання, кинула на тереску своє щастя, дочасне, а може й свою вічність. Про те не подумала я. Була дуже багата, тішило це мене. Запевнилась тільки дбайливо, яке було походження тих достатків (бо в дальшому тягу була я повна скрупулів; одного разу запитала тебе, чи не слід побоюватись, що винахідники „Кіна Верлєй" причинились до поширення алькоголізму). Ти поручив мені по смерті мого мужа зовсім відірватися від світу, позбутися майже всего. Думала я, що роблю це, коли все майно даю свому синові, — немов би то ми позбувалися чогонебудь, коли перекидаємо на свою кохану дитину всі земські надії й бажання. Щоби він міг бути щасливим згідно з поняттями світу, я була жорстока. Потрібна була мені для Герве самітна дівчина, що не має оборонців. Відомо тобі, що мати Ірени вийшла вдруге заміж і замешкала в Льондоні. Дівчина проживала в Парижі у тітки, що дуже хотіла її позбутися. Була вона осередком жаги всіх родин з дорослими синами. Ми вагалися лиш через її батька Верлєя, того великого промисловця, „наскрізь яркого", як говорив Герве. Не сповідалась я з радощів, що розіллялись по моїй душі на вістку про його наглу смерть. (Правда, дала я на богослуження за його душу, які одинокі відправили за бідака). Ох! Грала я ролю святої: вставала в пятій зранку, що приходило мені без труднощів. Всею своєю жагою обвантажила свого сина. Давала йому вказівки збереження обережности, піддавала йому, що має сказати; остерігала, що слід замовчати. Все те видавалось мені природним: довгий час брехала пристрасно. Заперечувала, що мій муж покінчив самогубством. Повтаряла нераз вигадку про випадок на ловах, як це умовились ми передтим

в родині. Без тіни докорів совісти. Чи хоча сповідалася з того? Ні: все те робила я для свого сина! А все ж в нім відзивається батько. Не можу сягнути дальше думкою: не хочу знати того, що знаю, але я жбурнула на знущання невинне дитя. Власними руками кинула її в пропасть роспачі. Настирливо накидалась їй зі своєю осоружньою дбайливістю. Щодня бачила вона, як стояла біля неї та безмилосерна стара, немов би я поставила собі за завдання згубивши її тут на землі, відвернути її від Бога. Стою на узбережжі роспачі; ще той один злочин залишився мені до сповнення — я повна одчаю. Якжеж могла мати ласку прибути в пору...? А все ж прийшла я того вечора. Але треба ж було, що сам Герве відчинив мені двері. Довірила я йому ще той раз. Відійшла спокійно. Ніколи не була такою спокійною. Впродовж тієї безмежно довгої ночі, аж до своєї смерти на світанню, та нещасна мала, залишилася сама. Мене там не було...

Повторяла механічно: „мене там не було". В її старе чоло вгніталися крати. Впялила почерез сумерк питаючі очі в тій голові з густим срібним волоссям, з котрої видна була лиш носова хрястка й спущена повіка. Те серце розкрило все до дна, без помочі, без слова потіхи, ні милорердя. Навіть святий не знає, що сказати, подумала. Що ж він скаже? Вона жде на його пятнуючий присуд.

— Дочко... — відзивається врешті голос.

І вже саме те слово наповняє її солодкістю. Голос повтаряє: „Дочко дорога..." Видить, як хилиться до неї те обличчя, що досі ніразу не звернулося в її сторону, видить дві долоні, зложені на висоті уст.

— Радуйся, дочко.

Той зазив до радощів спадає, як грім, на жінку, що зігнулася в дугу.

— Здається мені... Може буде надто сміле твердження... але ні: не була конечною твоя присутність при тій смерті.

Хоч його голос був придушений, кожна голосівка звучала виразно.

— Мій отче, може мене ти не зрозумів?

В своїм здивуванню забула жалюгідна жінка знизити голос; перервав їй:

— Можу тобі тільки повторити з дрижанням, чим надхнув мене Господь, щоб я тобі сказав: „Вона була відсутна. Але я там був."

Слова ті вимовив дещо задиханим голосом. І вже чула старушка звичайні вислови: „...Щоби отримати всіляку потрібну ласку, відмовиш щоденно цього тижня Magnificat".

Не усвідомила собі розгрішення і підвелась щойно на звук зачинення крати. Як завжди по сповіди, пішла вклякнути якнайближче Престола Господнього з думкою виключно про свою покуту.

„Душа моя величає Господа. А дух мій задрижав з радости в Бозі, Спасителю моїм".

На тих стрічках урвала і залишилась без руху.

* * *

По киненню останньої грудки землі, по останнім стиску долоні, Герве сидів в самоході при старій жінці, невидній під крепою і знав, що найтяжчий іспит його щойно жде: приневолений станути в обличчі матері з таким виразом, який побачив у день скону Ірени. Знову треба буде глядіти на те обличчя безмилосердне, так лячне для нього, що вид вмерлої Ірени видавався йому менче жахливим. Від тієї пори не відзивалася до нього, хіба на те, щоби домагатись, аби переночував сьогодні при вулиці Ляс-Казес. Цілий вечір доведеться йому провести під її поглядом.

Даремно силкувався обсервувати її почерез крепу. Розпізнав лиш глибоку невразливість, ту саму, що обняла його переляком тоді вечором, коли вернув: ні сліз, ні шльохань, ні дрижання. Так, в тім самоході думку Герве значно більше ворушила втрата мами, чим смерть Ірени. Трудно: все втратив, буде тим вільніший. Мало чого відмовляв собі досі з уваги на матір, але і за тим буде тепер міг гнатися. Зуміє користати з того прокляття. Стало простірно; стара жінка сама усувалася і не заступить йому вже дороги. Чому просила його, щоб ночував нині при вулиці Ляс-Казес? „Може боїться, що ще тієї ночі поверну до...“ Сміявся глузливо при вході на сходи (залишив матір у вінді). Ні, могла бути спокійна: тієї ночі буде порядний. Тепер йому вже не спішно, має удосталь часу перед собою.

Ждала на нього в сінях і відчинила двері дрижучою рукою, що не могла вложити ключа в замок. Пішов за нею до її кімнати. Одно вікно залишилось відхилене і тепер, по дощі, чути було пташка, що співав вже якби то був Великдень, хоч був щойно кінець лютня. Герве глядів на похмуре подвіря камениці і рішив бути байдужим, невразливим, „наїженим“.

— Герве!

Відвернувся. Відкинула вельон, дещо задихалась. Усміхалася до нього: ні це вже не був суддя, але це не була теж його давніша мама. Подумав, дивлючись на те обличчя недужої на серце, на той острокінчастий ніс, на сині губи, що вона також умре, що це може питання днів, може годин. Взяв в долоні жалюгідну незугарну руку, вкриту плямками піґменту, з надто напухлими пальцями. Іще раз вимовила його імя. Не плакала і не робила навіть враження, що терпить. Щобільше, те обличчя вмираючої так розяснилось, що Герве побоювався, щоб мати не зачала говорити недоречі.

— Моя кохана дитино! — Промовила.

Те вистарчило, щоб його заспокоїти. І зневечвя сталося те, чого не зміг зробити, ні сором, ні переляк, пережитий по повороті домів, ні чування при тілі Ірени, ні похорон, ні зложення її до гробу: те просте слово відчинило йому врешті серце, роздерло йому серце. Серце йому рвалося, а його голова, важка голова мужчини, спочила на улюбленім колись місці головки хлопчини Герве; сховав очі між раменем і шиєю мами. Шию мами можна змочити сльозами, сукню також. Можна без сорому кривитися

і шморгати носом, якби малося десять літ. Він має ще десять літ, ще не зробив нічого злого. Мама своїм поглядом пробивала густу смугу його невідомих вчинків, виділа його ще нині таким, яким був колись. Скільки ж є чистоти навіть в виродку суспільности, доки жиє його мама! „Плач“, повторила йому. Але вона сама не плакала. Рукою пригорнула ту голову до свого рамени, а очі її, звернені до вікна, шукали понад подвірям сірого неба, яке щораз дужче блакитніло. Подумала, що мусить вже бути пізніше, ніж гадала, бо предсінь світає. Так проминуло кілька хвилин. Почула, що голова сина підводиться. Герве встав, затискаючи обіруч хустину до очей. Закликала його, а що не рушився, підійшла до нього. Силкувалась притягнути його знову до себе, але боронився:

— Мамо! — вимовив — ти мене не знаєш.

— Який же з тебе дурак, моя кохана дитино!

Тим самим тоном, яким пробувала його присмирити, коли був ще дитиною, додала подібно як колись:

— Но, Герве, поглянь мені в очі.

Але він відтягався, щось бурчав: мама не знає, що він прирік Ірені провести з нею той вечір, що зломив приречення, що коли б був залишився... Але мама нічого не відповідала, то ж подумав, що врешті зрозуміла. Хотів, щоби йому повторила: „Поглянь на мене, мій малий!“ Але ні. Не сміла вже тепер, не могла. Кинула йому перелетний погляд; счудувався на вид, як вона посміхається і потрясає головою. Чи хоч почула? І знову зжахнувся, чи то не прояви божевілля, коли слухав її слів: „Щож то шкодить? Воно без значіння... Все в порядку“. І знечевя з вибухом радощів, під впливом якого випрямила свою стать і прибрала на хвилю молодечу поставу й рухи (як за часів, коли видавалась малому Герве такою потужною, такою величною), закликала:

— Дитино моя, щоби ти знав, як дуже ми є возлюблені!

Цим разом зрозумів. Стара примха мами відпирала всі заперечення життя. Повинен був нічого не відповідати, але це переходило його спромогу. Подався мерщій взад перед раменем, що знову його обіймало і сказав роздратованим тоном:

— О ні, мамо; не говори мені того. (А тихше додав): Не можеш знати. Хоч би я хотів, не міг би тобі сказати... (Ох! Трудно, сьогодні скаже їй....). Твоя невинність каже тобі думати, що все на світі в порядку. Було би вже доволі, якщо б існувала тільки гидь, самота, злидні, недуги, а врешті смерть. Але це не все. Молишся, повторяєш до знуди свої отченаші, а не усвідомляєш собі існування пропасти, в якій вовтузяться ті, що є тобі близькі. Це не їх провина; не хотіли того; зжахнулися, як лиш побачили ту пропасть; це було їм призначене згори, заки прийшли на світ. Були на дні пропасти, бродили в багні по вуха, не знаючи навіть, де є, чим є те багно... Але що я мав сміливість сказати тобі, мамо! Забудь. Не силкуйся зрозуміти. Ті слова не мають значіння.

Не виглядала зворушеною. Вдивлялась при вечірнім сумерку в постать сина, що присів на стільці, з бородою при зігнутих колінах. А він чув віддих матері і не ждав відповіди, не гадав, щоби могла існувати на те відповідь. То ж здивувався, коли почув той спокійний голос. Сказала як річ зовсім очевидну, „що предсінь він сам, Герве, доступив, між багацько іншими ласками, одної дуже великої“.

— Я?

— Так, найбільшої ласки: видиш самого себе, знаєш себе. Називаєш багно багном. Знаєш, що грязь є гряззю.

— Так — вимовив тихим голосом, якби мимохіть, — так, знаю це.

Вже його злість ущухла. Відчув велику пільгу, що виявив все, хоч, як думав, мама не зрозуміла його. Попросила, щоби сів при ній; послухав і знову спер чоло між її раменем і шиєю. Мама говорила про Ірену, присягалась, що „нещасне дитя заснуло в Бозі“, що її в тім впевнили... Мрії, подумав, але не відпихав втихомирення, що спливало на нього з тих слів, з того голосу. Дещо неба відбивалось іще в дзеркалі шафи. Кімната мами, що в ній розгніздився сутінок, завернулась в часі. Розпізнавав на тій чорній сукні запах своїх діточих сліз. Якби Ірена була почула, що говорить ця стара жінка, може змаліло б її нехтування. Що вона говорить жалюгідна мама? Герве намагається слухати: Чи ж може прокажений, що бачить свій розклад не прагнути уздоровлення? „А коли обіт уздоровлення пролунав на світі раз один, дотриманий був міліон разів...“ Герве дає себе колисати, піддається, як тоді, коли був маленький і мама запосила його напів сплячого до своєї кімнати, роздягала при світлі нічної лямпки й огрівала йому ноги в своїх долонях.

А ось говорить про Ірену. Впевняє, що Ірена пізнала тепер ті правди:

— Вона видить те, що я вкоротці побачу, моя дитино. Перед кінцем цього року...

Герве запротестував. Повторила ще, що її година близька і що вона знає про те. Так був заскочений тим тоном супокійної певности, що не знайшов ніяких слів. Встав лиш, запалив світло і приглянувся, немов би бачив її пораз перший і пораз останній, тому зболілому обличчю своєї мами, що належала ще до живих.

Не пара й електричність, але віра й любов є найсильнішими потугами у світі. Святі є більше потрібні, ніж парові машини.

A. Dehen: Leben u. Gegenwart, ст. 24.

Наталя Королева.

Мезу, жрець Амонів.

(Розділ з роману про Мойсея).

— Хіба ж тепер є певна сила, щоб приборкати народ Бен-Ізраель? Тепер, коли кожен хлопчисько, що ріже солому на цегли, кожна баба жебруща, що збірає пір'я забитих курей, знає, що вона —ізраелітка? І знає також, що Земля Кемі вся й цілком її ворог, ворог усьому, що є ізраелітське? Мені здається, що було б слід нам самих себе запитати: чи не спізнилися ми? — знервовано промовляв ставний і гарний, мов постава з нумідійського мармору, пророк з Пі-Басту.

Голова наради, великий пророк Амона Тебанського, Маанехтуф підвів на промовця очі. Несподівано ясні, вони блиснули на його бронзовому обличчі, як два піднесені леза. Не було в них гніву чи злости, — але незломна сила. — Ні, не пізно. Тільки ж приборкувати дух відродження силоміць — немудро й непевно. Твій спосіб — занадто застарілий і вимагає багато жертв та коштів. Треба тому духові дати бажаний нам напрям. Не забувай: внук увязненого раба завжди радо запевнює, що він з діда-прадіда вільний. І вчорашній ізраеліт намагається словом та ділом довести, що прочім він — правдивий і повнокровний єгиптянин, лише з іншою назвою. Ці „єгиптяни".

— Най захистять нас боги від таких землячків! — з глузливим переляком підніс до гори руки Ментухотеп.

— Най ліпше бережуть Землю Кемі руками тих, хто сьогодні хоче її руїни, — відказав поважно Амонів пророк.

— Ізраелеві бракує ватажка. І, поки його нема, нам гебраї не страшні. З ким і за ким вони підуть? — недбало кинув Ревосер, не підносючи очей на Маанехтуфа, якому заздрив до засліплення.

— Чом, бракує? Навпаки, у них аж занадто „вождів". І що в них буде їх більше, тим для нас ліпше. Але прозорливість вимагає, щоб правдивий їхній проводир був — наш. От, тому ми й вирішили самі дати ізраелітам певного ватажка.

— Кого? — підвелись усі очі на Амонового пророка.

— Мезу.

— Ізраеліта?

— З їхньої крови?

— Святий пророку! Та невжеж тільки тому, що він гергоче, як гуска...

Загальне здивовання й обурення прорвало, як повінь, гатку. Але спокійна відповідь Маанехтуфа враз полагодила справу:

— Згадайте: в Землі Кемі кров матері, а не батька вирішує походження. А що він загикуватий... Та ж хіба гебраї вже доросли до членороздільної мови?.

— А все ж таки... — почав був Ревосер.

— Саме тому, що „все ж таки“, — з легкою іронією перервав Маанехтуф, — це народ рабів. Народ не здатний до будування, лише до підбурювання, розрухів, заколоту. Отже, кажу, треба дати їм напрям.

— І ти так певний в Мезу?

— Я певен лише в його славолюбстві та пожадливості.

Старий Сепа похитав головою:

— Пристрасті людські, мов сила води: вона все нищить, коли не керуєш нею. Коли ж над ними пануєш, вони добре служать. Чи ж ви певні, що... — але не доказав і сильно закашлявся. Кашляв довго, аж почервоніли очні баньки й напнулися сині жили на вязах та обличчі. Пророк Пагері простяг йому оніксовий слоїчок з темною тектиною й круглу коробочку з цеглястого кольору кульочками-писульками. Неб-Ре підсунув келих з водою. Сепа тремтячою рукою взяв червонаву кульку й заплющив очі. За хвильку відкинувся на височенну спинку „пророчого“ фотелю. Тонкі губи, що тісно прилягали одна до одної, як віко замкненої скрині, стиха шепотіли:

— Полегчало Ізиді... Полегчало Ізиді... З печінки вийди, злий духу, з серця вийди, з кісток моїх... Полегчало Ізиді.

Та дискусія йшла далі.

— А що ж, як Мезу відчує зненацька, що в нього сила — запитав пророк з Пі-Басту.

— А хіба ж ми в час не пригадаємо йому, що вона позичена у нас?

— Так... Але ж ми всі знаємо, що він — не звичайний жрець. Предсінь — небіж фараона, хай живе.

Маанехтуф недбало глянув на перстень зі скарабеєм на своїй, як у жінки випещеній, руці, й трохи приплющив одно блискуче око.

— А ти, — сказав грудним низьким голосом, — ти такий певний, святий Ментухотепе, що дядько того Мезу назавжди пришрубований до свого престолу?

Раптова тиша прикрила оксамитовим крилом нараду пророків. Дехто автоматично оглянувся по дверях. Це ж бо поперше Маанехтуф відслонив перед ними шматок завіси, що затуляла його пляни. Пляни, що, зрештою, не були чужі й їм усім. Одначе ніхто не відважився промовити. Тим підкреслили, що думка та вимовлена ще ніби не була.

Ментухотеп піддався:

— Тобі, великий пророче, з Тебів видніше, як нам, з нашої оази в пустині. Наперед згоджуюся з мудрістю Амоновою й завжди вважаю її за досконалу.

— Так, так! Справно! — відказали інші.

Схід вже рожевів. Жерці заспівали ранішній гімн Єдиному, Чиє наймення Таємниця. Нарада скінчилась.

Тимчасом в Тебах, у „Домі книг“ Мезу докінчував працю, призначену йому Маанехтуфом. Молодий жрець мусів звести докупи всі існуючі папіруси, з найдавнішими записами, літописами

лєгендами, що торкалися минувшини державної скарбниці, Льопе-ро-Гунту.

Мезу щойно прийшов до вечірньої праці, глянув на високу бронзову лямпу на столі: кікіолю в ній було досить. Тоді розправив широкі рамена, пройшов рукою по виголеній, трохи спітнілій голові й на мить прислухався до ніжного дзеленчання золотого ретязя, прикрашеного ознаками Рамзесового роду. Ніколи не скидав його, й ніколи не міг бути байдужим до його солодкого дзвону.

Після останньої розмови з Маріям, він що-разу при цім дзеленчанні ретязя згадував її запальну, надхнену постать. Усміхнувся на її гарячі слова про призначення народу Бен-Ізраель, „народу-мистця, народу-поета в неволі крутих хліборобів та підлих крамарів єгипетських"... „Дівочий запал! — подумав поблажливо" — Минеться, як вийде заміж і заведе собі свій малий народець". Простяг руку до наповненого легким вином келиха, ложечкою зі слоновини поклав у вино свіжопринесений білий сніг зі срібної мисочки, вложеної в подвійну глиняну шабатурку, й доливши помаранчевим соком, випив. Сторонні думки відлетіли геть, коли він схилився над пожовклим папірусом, наліпленим на тонке полотно.

...„порадившись з матірю Ізидою, що знає все, та з Нейт, богинею таємною, обличчя якої не може й ніколи не зможе побачити людина смертельна, посилаю його тобі"...

Далі був видертий чималий шматок. Мезу зробив досадний рух і проглянув швидко весь манускрипт: був увесь цілий вже до кінця.

...„двоє з них взяли воскових смолоскипів багато. Але розсвітили один лише. Третій з тих грішних жерців, від яких відвернув пресвітлий Амон обличчя своє, повісив на шию свою разок намиста довгий, подібний до шкляних оздоб, що прикрашають ними себе жінки.

Знак, прихований від очей невідаючого таємниць Льопе-ро-Гунту, що безбожні греки „Лябіринтом" варварською мовою своєю називають, закляв вправлений різьбяр у кожну намистину окрему. Звіряючи ті знаки з написами підземних приміщень, хто відав силу їхню, ходити міг, скрізь Льопе-ро-Гунтом, як гонець фараонів ходить шляхами землі. Затемнив Сет чорним диханням своїм сумління жерців тих негідних. Серця ж їхні наростіж відчинив всьому лихому. Тому й пройшли всі троє підземними таємницями й вступили, кінець-кінцем, у схованку Великої Скарбниці. В ній золота й самоцвітів найліпших набрали стільки, скільки можуть на спинах своїх винести троє міцних тілом людей. І на поверхню землі без перешкоди вийшли, уважно двері всі за собою зачинивши.

І сталося, що Ма-богиня, яка правду за світло очей своїх має, повсяк час справедливости пильнуючи, торкнулася божською рукою своєю серця Антефа, наймолодшого із тих злочинців. Він же вчув у серці свойому голос, проказуючий: „відчиняються

двері покою дозорців і наближаються кроки висланих, щоб зловити злодіїв речей посвятних".

Проявом волі великих богів четвертий ту ж мить зявився серед трьох тих безбожних. Був це страх, вічно-тремтячий, з лицем білим, як вид слабого на лепру. І затремтіли всі троє від Четвертого. Не задля гріховности вчинку свого, а смерти бо ради, якої сподівались. Знали: жорстока й повна мук прийде вона. І майбутнє стало перед очима їхніми, як стіна висока, що перелізти її не можна. Безодня ж роззявила пащу свою поза ними й проковтнула минулість їхню.

Тоді Псару, другий з негідників тих, вийняв пуздерко з отруєю: мав бо її при собі саме на випадок цей. Страх поквапливо відтулив вічко пуздерка того. Набрали всі троє в пучки, мов сіль блискучого, на вигляд масного, що ним була повна коробочка, — й проковтнув кожен свій поділ смерти. Поковтали й стояли нерухомо. Отруя ж бо та мала силу вбити наймічнішого за час менчий, ніж треба на промовлення — „Амон-Ра". Та й вдесяте вже проказали вони наймення пресвяте, а смертю з отруї — не вмер з них жаден: відвернула бо смерть-служниця богів — обличчя своє від мерзотників тих.

І тихо стало навколо. І ніхто не йшов затримати їх. Страх же, що поставила богиня Ма між них, крутив думками у внутрощах їхніх, як самум крутить піском у пустині. Тому й не могли витривати вони до кінця в злочині свойому, бо ж говорив Страх у серцях їхніх: на місці сьому полишіть всі скарби, що ви в затверділості серця свого тут украли. Лише отруту, що вже силу втратила свою, віднесіть ви, шакали, з собою зі всіх багацтв Льопе-ро-Гунту. Й послухали подруге злочинці Страху й впірнули з руками порожніми в пітьму й всі три втекли у пустиню.

Сім разів новий місяць зявлявся і сім разів зникав у таємниць повному небі. І не знайшли собі пристановища негідники, не вигадали порятунку собі в мандруваннях своїх по пустині. За їжу була їм розпука. Одчаєм замість соли приправляли вони ту поживу свою. Слово „спокій" забули уста їхні. Пісок засипав очі, що від вчинків справедливости відвернулись. Вітер сухий палив спрагою серця їхні. Зустрічав зрадників Лев. І не зїв їх, бо ж огидою є для зубів вільного звіря пустині зрадник присяги посвятної. Дикі Шасу, до яких світлий Ра огиду має, зайняли їх. Бо ж нечисті й немудрі вони й навіть із зрадниками розмовляти собі дозволяють. А довідавшись з хитрих слів злочинців, що знають вони письма, хотіли нечисті Шасу настановити їх за жерців перед обличчям негідних богів своїх. Та ж впали й на порох розлетілись навіть погані боги Шасу: самі ганебні, а не стерпіли ганьби такої, щоб приймати офіру із рук зрадників віри власної.

І вигнали тоді злочинців нечисті Шасу, не заподіявши їм смерти: чародіями бо вважали їх.

І знов блукали пустинею, днів багато — багато. Тоді змі-

цнилися їх Лібу, ненажерливі й неситі на все, що їм не належить. В таборі ж Лібу, Сет оплутав доньку ватажка розбішак тих. І, як нитки на станку ткальському, доти хитрощі жіночі снувала вона, аж поки не став з нею до шлюбу Антеф.

І тішився в серці своєму нікчемний плазун той вельми, що, нарешті, вивязне він щасливо з пригод всіх. І вже укладав у таємниці серця свого, як поведе він диких Лібу грабувати оселі Землі Кемі, рідного краю свого, котрий не його — Антефа уразив, а його Антеф зрадив.

Та ж сталося в мент, коли безбожний шлюб той почали справляти, запитав батько дівчини Лібу злочинця:

— „Чи не вяже тебе шлюб укритий інший"?

— „Жадних шлюбів не маю, які б вязали мене" — вирікся жрець зрадливий, чий язик присягався богам ніколи жінки не пізнати. І впала мертва до ніг його дівчина Лібу; була бо побожна і щастя собі у богів несмертельних щиро прохала. Самум у ту ж мить, як табун коней сполошених, з пустині пригнав. Намет зірвав, все розметав, людей же забив багато — багато.

І знов троє зрадників, як верблюди здичавілі, гнані бичем спраги, блукали пустинею. І смерти не було на них, бо ще не виповнилась мірою повною кара за злочин їхній. Й вийшли вони з палючої пустині аж до ріки посвятної, що життя, здоровля, силу, мов божський фараон, дає Землі Кемі. Рікою посвятною дісталися вони до Землі Куш, обминаючи острів Пі-лу, бо ж там стоїть оселя богині Ізиди, тієї, що відає все.

І стали вони рабами в Землі Куш. Там обертали, як воли колеса -- жорна й служили синам Куш, діти якої відвічно бували невільниками Землі Кемі.

Так рабами рабів негідних зробив їх пресвітлий Амон, бо що ж може бути нижчого, як раб раба країни власної? І, як пастух вибірає худобу з череди своєї, паруючи скотику по вподобі своїй, так пани їхні дали їм жінок огидних, невільниць нечистих, як і вони.

І обертали жорна довго-довго-довго. Щоб мали досить часу зрозуміти, що й бажання злочину є гріх перед очима богів, а не тільки доконаний вчинок злий. Правнуки ж тих, що, бувши жерцями, не світлим богам країни своєї, а пристрастям нечистим служили, лишились рабами на віки віків. Вони і всі, всі нащадки їхні. Бо ж не варт наймення людини вільної, хто сам в невільництво вліз...

— — — — — — — — — — — — — — — —

Мезу згорнув папірус.

Така казка зробить враження не лише на ослярів коло Тебанських брам та рибалок на Нілі. Вона ліпше за пильну сторожу тримає люд на припоні.

Хотів покласти перечитаний папірус до бронзової вази, але помилився, сувой упав за вазу. Нагнувся, підхоплюючи папірус й, мов тихим сміхом, ніжно задзвонив ретязем з ознакою фараонового роду. І враз попливла перед очима молодого жерця над-

хненна постать Маріями. Вчув знову й слова, що ними ганьбила його байдужість до народу Бен-Ізраїль. Але ж в тих словах, крім палкого завзяття, вчував і кохання, що вона так намагалась здушити.

...„Вслухайся добре, Мезу, в отруйне дзеленчання золотої оздоби своєї, бо то брязчать кайдани... Мезу, кайдани твого народу, в які ти помагаєш заковувати його“ ..

Мезу всміхнувся, як і тоді: Навіщо йому думати про „свій нарід“, коли ж йому, як жерцеві, належиться влада над душами всіх „семи народів“ чи всього народу, що заселює Землю Кемі? Внук Рамзеса Великого з високости престола... — аж прижмурився від солодкої думки, що і вірне світло лямпи не могло заглянути в глибінь його душі. А відтіль вирвався гураган настирливих думок, підхопив його, мов самум пустині, й наповнив уяву примарою володаря — жерця, що міряється силами й з самою смертю...

На всіх богів і на святу Тебанську Тріяду! Аби лище одною ногою стати на сходинку трона пророка Амона Тебанського, а там... вже його річ — піти в гору так високо, як до нього не сягав ще жаден володар жадного народу!...

Труснув своїми широкими раменами й з насолодою наслухав мельодійному дзеленчанню ретязя... Але враз отямився, оправив лямпу й простяг руку по дальший папірус.

У. Самчук.

На провесні*).

(Виїмок з повісти „Волинь“).

Володько все лежав. Найтяжчі дні минули. Ноги помітно гоїлись, але ставати на них ще не міг. А тут весна, все розвивається, цвіти, світить сонце. Мука одна лежати в таку пору.

Хвидота вже не вдержиш в хаті ланцюгами. Чи зїв що, чи ні — побіг і там десь цілий день гасає.

Квітів, квітів навкруги. Луг, ліс, поля. Все манить, все соковите. Володька часом винесуть на сонце, покинуть мов камердяку яку і лежи. Він дивиться, як шпориш на подвірю розростає, як літає з квітки на квітку бджола, як цвіркоче над двором жайворонок, а на стрісі цілими днями клекочуть чорногузи.

Шкода, що Хвидот не розбірався в квітах. Полізе ото на луг і понариває там оберемок всякої болотини, принесе Володькові і горя додає:

---

*) Ось тут містимо виїмок з недрукованої ще частини „Волині“, під окремим наголовком, що творить сам собою цілість. Таких мистецьких нарисів, як оцей, в дальшім тягу тієї повісти дуже багато. Одначе, щоб уможливити якнайскоршу появу того цінного твору, перериваємо його друк на сторінках нашого журналу, а за те вưедовзі випустимо окремо І. том того роману. Точні наші передплатники дістануть його дарово. (Умови набуття книжки для інших гл. в „Хроніці“ й оповістці на окладинках).

Ред.

— Володьку, насі висні тааак цвітуть — і при цьому аж очі приплющував, показуючи, як то „висні“ цвітуть. На гладках пулецький часник... Мама насадили тааак багато всього...

Не має більш нещасливої людини від мене — думає Володько. Він мучиться і боліє. Пробував було на ноги спинатися, але вони ще гнулися й боліли. Про лікаря ніхто й не думав. І коли він намагався звестись, коли не втримавши рівноваги падав і безпорадно лежав на землі, йому виступали сльози. Тепер він зробився якийсь розлізлий. Блідий, сухий мов скипка — одні кісточки, очі глибоко, глибоко, лиш два червоністі знаки від кінського копита виразно виступають під правим оком...

А яке глибоке і синє небо. Яке чисте й пахуче повітря. Вечором скрегочуть жаби і це нагадує Володькові перебирання на хутір. Тоді йому було три роки. Вони їхали коло млина і Володько слухав, як десь за ставом скреготали жаби... І тоді така ж хороша була весна. Зрештою, коли вона не є хороша?

Коли Матвія не було дома, то Настю часто хтонебудь з рідні навідував. То Єлисей приходив, то його старший син Василь, якого дуже любив Володько, часом тітчина Катерина, яку Володько збожнював. Вона нагадувала Володькові голівки тих анголів з русявими кучерями і сміючими веселими синіми очинятами, яких він бачив на хорах у дерманській церкві. Вона була завжди весела, сміюча, танцювала, співала, пурхала мов той метелик на весні. До того вона страшенно любила Володька.

І коли вона сідала коло нього, коли починала пестити, цілувати його, щось йому оповідати, він тоді оживав, щічки його загорялись і рожевіли, очинята починали великою радістю жаріти. Він нераз вмирати за ці пестощі хотів би... Ніхто ж у нас не вміє так пестити, одна Катерина — отой вітрогон...

Настя страх любила свою племінницю і разом хрещеницю. Вона завше просила її залишатись у них якнайдовше і Катерина, як могла, то лишалась...

— Будеш ти, Володьку, ходити ще своїми ногами? — чомусь запитала одного разу Катерина.

Володькові ці слова видавались до неперемоги болючими. Він почав замість відповіди плакати. Він плакав з безсилля, зі сорому. Катерина цим перелякалась, припала до нього, обсипала цілунками: — Не плач Володечку! Не плач миленький! Ти будеш ще ходити! Ти ще виростеш отакий великий, як твій батько, отакий дужий будеш, як він. А скільки дівчат будуть тобою любуватися, а щастя твоє велике і сам ти будеш красунь великий. Як я тебе люблю, Володичку! Мій ти маленький братик, моє ти серденько щире! Коли ти виростеш, ти не забудеш мене? Ні? Ну скажи, ні?

— Ні — тихесенько промовив Володько.

— О, ні, ні! Ти ніколи не забудеш мене — і цілувала Володя у чоло, щоки, уста, волосся. Як йому гарно було, як радісно на душі! Він не відчував більше хороби. Він був щасливіший за всіх людей на світі і вигукнувши якийсь вигук, зі

всіх рештох своїх сил, тісно, тісно обняв за шию Катерину і міцно поцілував її. Очі його світились великою дитячою любовю і ніхто не відчував її краще ніж ця світлоруса дівчина.

Коли Катерина відходила до дому, на Володочка заходив смуток подвійно. Весняне сонце гасло і блідла зеленість трави. Ані Хвидот, ані Василь не розуміли його, а весна ніби навмисне злочинно хороша була.

С. Шелухин.

Про конечну потребу нових пояснень „Кобзаря"*).

(Про розяснення „Кобзаря" д-ром В. Сімовичем).

(Докінчення).

Вельможний, каже Сімович, це той, що „гроші має", „багатий" (с. 73). Але „вельможний пан" може й не мати грошей, бути не багатим. А у С—ча виходить: наче вельможний і заможній те саме!

„На квиток повірив" — це по думці С—ча повірив „на слово" (с. 122), з чого виходить, наче писаний квиток і слово те саме!

У „Сові" у Ш-ка читаємо: „Взяла торбу, на вигоні сіла... День і ніч сиділа коло поворот". То б то, як справжній старець, що з торбою просить милостині і длятого сідає десь при дорозі, де повороти, коло поворот, коло роздоріж. С—ч вираз „коло поворот" пояснив, що це „ворота, якими замикають село, щоб не вибігла з села худоба та не спасла городини (с. 112). Але городина росте в городі, а не за селом, воріт на царині не замикають, а зачиняють; дорожні поворотки, повороти — це не ворота.

Шевченкове і народнє „Осиковий кілок забивали" С—ч пояснив, що це „на відьминій могилі осику засаджують" (с. 219). На могилі не засаджують осики, щоб росла, а в могилу забивають осиковий кілок, таки без коріння, а затесаний кілок, щоб ним пробити відьму, аби не вставала по ночах і не блукала.

Ось чудовий образ у Шевченка, де кожне слово промовляє до розуму й уяви, цілком зіпсований С—чем. „Козацька церква невеличка стоїть з похиленим верхом. Давно стоїть, виглядає запорожця з Лугу... Оболонками старими, мов мертвець очима зеленими позирає на світ з домовини". С—ч пояснив, що оболонки — це шибки, а зелені очі через те, що деревляні „рямки на них від старости стали зелені" (с. 237—8). Тут все і протиприродно і невірно. Оболонки — це діри для вікон; деревляні рями в них від старости не робляться зеленими, а стають чорними або рудими, бо дерево від старости чорніє або рудіє і ніяк не зеленіє. „Зелені очі" це скло шибок, яке від старости завше

*) Початок гл. ч. 10. 1933.

зеленіє внаслідок природного хемічного процесу в склі. Тому то старі вікна й прирівняно до „зелених очей мерця“.

Медведівка, пише С—ч, „село Черкаського пов.“ (с. 68). Не село, а містечко, і не Черкаського, а Чигиринського повіту.

На стор. 156 С—ч пояснив, що „світ“ — це „світло“. Що ж це: „Великий світ Україна та нігде прожити“? Тут ніяк не світло.

„Пир“ каже С—ч, це „старе українське слово од пити, питво“ (с. 369). Я не фільольоґ, але бачу, що з „пити“ чи „питво“ ніяк не можна зробити слова „пир“, яке має інший пень і більший зміст, бо на пирі не всі пють, а всі їдять, через що і слово мусіло б бути від прикмет їжі. В журналі проф. Ів. Огієнка слово „пир“ пояснене тим, що в словянській мові слово „пиро“ означало пшеницю, від чого пиріг, пирувати, їсти пироги. („Рідна мова“, ч. 1, 1933 р.). Але це слово словяни взяли від греків, у яких пшениця — πυρός, пюрос. Воно те ж не охоплює повноти змісту слова „пир“. Коли б хто схотів виводити його від „пирій“, то зі звязками тут ще гірше. Я міркую, що слово „пир“ походить від грецького слова πῦρ, πυρά, πυρή — огнище, огонь, багаття, палаючий огнем, жертвенний огонь, жертвенне вогнище, запал, одушевлення, піднесення настрою і взагалі місце вогню. Це обставини, в яких всі їдять багато кращих страв, пють, веселяться коло жертвенного очагу при світлі вогнів. Це й буває якраз на пирі. Але ж пир слово не українське і не походить від пити; для пиру — пирувати треба доброї їжі, багато і питва та світла, великого, палаючого. Це слово грецьке.

Оттак, як пир, С—ич пояснив на стор. 327 і слово „левада“, то б то „ливада“. По його поясненню „ливада“ це обгороджене місце під сіножать недалеко хазяйської садиби. Це вгадування, і невдале. Виходить, що ливада може бути й на горі. Ніколи! Ливада буває тільки в низині і може бути й неогородженою. Ця назва теж з грецької мови: λιβάδιον — це луг, низина, ливада. З цього і в Києві Либедь („б“ і „в“ у греків одно β). Я навів ці два приклади (їх більше), щоб показати, що С—ич вистерігається звязків старої української культури з грецькою культурою, хоч ці звязки навіть очевидні.

„Причинний“ у С—ча це „незвичайний“ (с. 1). Знову ні. Це той, кому щось спричинилося загубити розум, волю, це божевільний.

„Китайка“ у С—ча „червона шовкова матерія з Китаю“ (с. 1). І це ні.

„Кругом, як в усі, все мовчить“ С—ч пояснив: „Вухо ж не балакає, а тільки слухає, через те: „тихо, як в усі“ (с. 2). Проте, не кажуть „тихо, як в коліні“, воно ж теж не балакає. В усі ж буває, що й дзвонить. А як хтось десь кричить, то і в усі тоді не тихо. Подане пояснення нічого не пояснює нікому. „В усі тихо“ — це означає, що зовні тихо, бо ухо є орґаном, в якім відбивається всякий зовнішній згук, воно є орґаном розпізнавання й тиші. Тому і в „Причинній“ Ш—ко вжив образового народнього виразу: „Кругом, як в усі, все мовчить“, щоб цим по-

казати, що зовні тиша, все мовчить. „Вона все ходить, з уст ні пари, широкий Дніпр не гомонить, розбивши вітер чорні хмари, ліг біля моря одпочить, а з неба місяць так і сяє; і над водою, і над гаєм — кругом, як в усі все мовчить“... Так чудово описана у Шевченка ідеальна тиша, яку пізнається ухом, що слухає, а далі поет пише, як цю ідеальну тишу порушили своїм сміхом русалки. С—ч не подумав, що й тут ухо не балакало, а тиша проте порушена, бо русалки сміялися...

У Катерини в руці „ціпок“, пише Шевченко, а С—ч пояснив, що це „кийок“ (с. 15). Дівчата й жінки не носять кийків.

„Великий Льох“ Шевченка — це один з найглибших і найкращих його політичних творів, який він старався замаскувати формою глибоко продуманої містерії. В епіграфі зі Св. Письма Шевченко ставить ясно питання, болюче для українців і сьогодні, а саме: чому це, з яких причин, внутрішніх і зовнішніх, українська нація при своїх природних великих духових обдаруваннях стала в світі „притчею во язиціх“, предметом „покивання голови в людях“, а в сусідів „поруганія“, чому вона квола і чому в ній кращі позитивні сили є дуже пасивними і тяжко прокидаються, та чого саме треба, щоб подолати ці лиха? Вже епіграфом Шевченко вказав дійсну тему свого твору і тут же проявив глибоке розуміння джерел українських злиднів в їх корінню, а саме: недостача свідомости перш за все, затемнення ідеалів і мала активність. На свою тему Ш—ко відповів ґеніяльно, виразно, ясно, та ще так, що та відповідь є нею і на цей день. В цім вірші Шевченко домагається від українців свідомого патріотизму, як вищого морального почування, яке вимагає, всупереч егоїзмові, найвищого напруження емоції духа, національної свідомости, альтруїзму і самопожертви навіть своїм життям, а також вказав, що добро в українській природі громадянина мусить бути активнішим, бо воно досить пасивне, тоді як зло дуже активне. Ця тема вимагає великої праці в звязку зі змістом всього „Кобзаря“ і матеріялами „Кир.-Метод. Братства“.

Сімович „Великого Льоху“ зовсім не зрозумів, своїм поясненням перевів ні нащо і відвертає увагу від істини так, що зробив цей один з найкращих програмових політичних творів якоюсь нісенітницею. Три пташки у його це „все наші політичні діячі, політики, але ж усі з дівоцьким розумом“. (с. 157). На думку С-ча душа немовлятка є означенням, що Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа, Орлик і ін. були гетьманами лише з „дівоцьким розумом“! Чому ж не з дитячим? Шевченко писав цілком про інше, і в іншій площині. Нащо б саме Шевченкові треба було розум Хмельницького, Дорошенка, Виговського виставляти як розум немовлятка з Канева! Вигадка С-ча, який не знає, а все таки пояснити хоче другим. Ось доказ. Пташки з Суботова в літній вечір полетіли ночувати в Чуту, бо „як що буде робитися (в Суботові), відтіль (з Чути) буде чути“. З тексту ясно, що Чута біля Суботова. Сімович не знає, де це Чута, і вигадує. Він пояснив: „Чута ліс коло Старої Січі, на Хортиці“

(стор. 161). Одначе на Хортиці такого лісу ніколи не було — це виключно вигадка Сімовича. Суботів я особисто знаю, як і місцевість, що звязана з Суботовом. Від Суботова до Хортиці більш 300 кільометрів. Пташки, які по ночах не літають, не полетіли б на ніч в таку даль, що й за ніч не перелетіли б. Ясно, що на таку даль нічого не чути з Суботова. Ліс, який зветься Чутою, починається коло Суботова і йде в напрямі до ст. Знаменки, де уявляв собою ще в кінці XIX століття густий великий дубовий ліс в перемежку з іншим деревом. Цей ліс зветься „Чута", я в нім був не раз. Він зазначений і в старих описах. Недалеко від того Черкаси, Медведівка, Чигирин, але до Січі дуже далеко. Шевченко провів ріжницю між гріхом і злочином. Він в образі трьох дитячих душ показав, що в справах патріотизму і несвідоме хиб, не поступовання, є гріхом, який і діти покутують, а зла воля Іванів творить злочини. У Сімовича цей славний твір набрав вигляду карикатури, накопичення хаотичних таємниць та забобонів. Не зрозумів він символіки навіть двох Іванів-братів, з яких один „як той Гонта", а другий противник його. С-ич вигадав, що нового Гонту поляки збіраються отруїти, українці втопити, москвини — спровадити в пекло. Шевченко дає зрозуміти, що Україна між гетьманами мала дуже багато Іванів, з яких одні були з поляками, другі з москвинами, а добра Україні від того не було, тільки шкода. Треті ж Івани, які були з народом, не мали успіху через внутрішні і зовнішні обставини й причини, яких не вміли побороти і використати для України, бо зло (Ворони) і народна мала свідомість стояли на перешкоді творення добра. (Іван Виговський, Іван Підкова, Іван Сірко, Іван Гонта і т. д. В цім переліку повинні фігурувати і старшини). І Ворон „наш Іван" — як противник Гонти, народного Івана.

В „Косарі" читаємо: „Не благай, не проси: не клепає коси, чи то город, чи то поле, як бритвою старий голить"... Сімович пояснив: „Не спочиває, щоб поклепати косу" (с. 227). Ніякого пояснення! Навпаки! — затемнення розумної і глибокої думки поета. Коси смерті не треба клепати, бо вона ніколи не тупиться, завше гостра і працює непритупимо, тому то смерть ніколи не клепає коси, а проте „як бритвою старий голить". У „Невільнику" читаємо: „Над головою вже несе свою неклепану косу Косар непевний, мовчки скосить". Пояснення С-ча невірне.

Проф. А., знавець „Кобзаря", народної мови і звичаїв, надіслав мені зшиток зі своїми завваженнями щодо інтерпретацій д-ра В. Сімовича, числом коло 50. Він ставиться до пояснень С-ча цілком негативно. Його критичні завваження, як і у Дорошенка, правильні. Деякі з них я вважаю, за дозволом автора, корисним подати для більшої ріжносторонности і повноти.

„Ізза лісу червоний діжою місяць сходив" — С-ич пояснив так: Великий наче в діжі хліб, що підріс здорово і виглядає півкулею з неї" (с. 285). Ні. Загадка народня: „Ой за лісом, за перелісом залота діжа сходить". Місяць — діжа, а не тісто в діжі. Він круглий, як діжа. Раніш: „Луна червона побіліла"... С-ич

пояснив: „Луна відблиск від червоного світла в кімнатах“ (с. 256). Ні! Латинське „luna“ — місяць з вечора червоніє, а потім біліє — завважив проф. А. на пояснення С-ча. У Шевченка бачимо спостережливість над природою: з вечора, коли місяць сходить, він червоний, а як зійде — він білий. Повний місяць — круглий, як діжа.

„Ватажники ватагу гнали“ С-ич пояснив: „Ватажник — чабан, пастух, що гонить ватагу (стадо, череду) в поле" (с. 285). На це проф. А. завважив: „Ватажник жене тільки ватагу то б то овець, а череда — це скотина — корови“, їх жене „чередник“.

„Оттак ордою йшли придани, співали пяні“ („Черниця Маряна“) С-ич пояснив „Весільні гості молодого“ (с. 95). Ні, завважив проф. А., приданки — це ті молодиці, що ведуть молоду до молодого і мають заявити, чи вона чесна; коли чесна, то їм пошана і горілка, а ні — сум і ганьба. В „Відьмі“ читаємо: „Я в приданках була, впилася, і молода не придалася... А все то прокляті пани з дівчатами такеє діють“. С-ич пояснив: „Молодої пан не вподобав“ (с. 210). Не так, каже А.: „Молода не придалася, бо виявилося, що вона не чесна, і приданкам з того ганьба, а чести дівочої раніш позбавив її пан“. Пояснення С-ча, що „пан не вподобав“, ні до чого — каже А.

В „Відьмі“ читаємо: „Сорокоусти наймала, у Київ ходила та за пана, за ворога, Господа молила“. У С-ча: „Служба в сороковий день по смерті, тоді ж сороковини справляють“ — це сорокоуст. (с. 218). Ні, каже А., „Сорокоуст — це сорок служб за померлого“. Сороковий день по смерті один, а не кілька, і служба одна, а після неї справляють обід. У Шевченка, який був знавцем народних звичаїв, читаємо: „сорокоусти наймала“, не один, а кілька служб, це сорок поминок. С-ч, не знаючи, що таке сорокоусти, переробив текст Шевченка на „сорокоуст“, аби свою вигадку підсунути в поезію Шевченка, бо дійсного тексту не вміє пояснити.

„Подушне платила“ С—ич пояснив: „Податок од душі платили на Україні ще до 1917 р. (с. 111). На це А. завважив: „Цей податок був давно скасований законом“.

„Так ми ще не говіли“ С—ич пояснив, що говіти — це „постити і молитись перед сповіддю і Причастям“ (с. 325). На це А. завважив: „Треба б знати, що говіти — це сповідь і Причастя, а постити і молитися це ще не говіння.

„Лилася Божа благодать, кому чи чином, чи грошима“ С—ич пояснив: „Чин—посада, місце, відзнака“ (с. 372). На це А. завважив: „Чин і не місце, і не посада“.

„Мабуть, шкода, що без пригоди, мов негода, минула молодість моя“. С—ич пояснив: „Без пригоди... без користи... для нікого минула молодість моя“. (с. 353). На це проф. А. завважив: „Пригода — це якась особлива подія в житті чоловіка — добра чи зла. „Сталась йому пригодонька з Криму ідучи“... У Шевченка про користь немає нічого.

„Пропав і я, та не в шинку, а на кобилі“. С—ич пояснив: „Кобила — це колода, до якої привязували злочинців, воно було

ще за царя Олександра II“ (стор. 357). На це А. завважив: „За Олександра II цього вже не було, а далі описав кару „на кобилі“, як було в дійсності, а не як „пояснив“ Сімович.

„Сидить сотник на причілку“. С—ич пояснив: „Бокова стіна хати“ (с. 318). На це А. завважив: Ні! Це стіна від улиці“, лицева, передня. В хаті всі стіни бокові, але мають ріжні назви — кожна свою.

„Ще раз те олово потрачу“ С—ич пояснив: „Олівець (так наче б то олівці з олова робили“). На це А. завважив: „Не тільки за Шевченка, а й пізніше на селі писали оловом“.

„Ухабиста собой“ — С—ич пояснив: „Жінка вибоїста, нерівна своїм поведенням моральним“ (с. 224). На це А. завважив: що це московське слово, яке ніякого відношення до моралі не має, а відноситься до фізичної будови жінки, повної статі, в протилежність худій, „як дошка“.

„Єдиного сина, єдину надію в військо оддають, бо його бач трохи“ — пише Шевченко (с. 117), а С-ич пояснив: „Бо його, бач, трохи бояться (117). На це А. завважив: „Не тому сина беруть в військо, що його бояться (мовляв революціонер), а поет дивується: хіба війська трохи, що треба ще й єдиного сина брати“. Значить „бо війська бач трохи“.

„В дар тобі приносим з пожару вкрадений покров“ С—ич пояснив: „Це те полотно, що ним застелюють вівтар — (покрівець). (с. 186). На це проф. А. завважив: „Вівтар — частина Церкви, полотном її не застелюють, а на престолі чашу і дискос покривають дорогим покрівцем. Т. Г. Шевченко добре знав Церкву“.

Зробивши коло 50 зауважень, проф. А. кінчає так: Писати повну рецензію на коментар др-а В. Сімовича даремна втрата і часу, і праці. Простіше цілий його коментар викинути, залишити текст Т. Г. Шевченка і написати новий коментар. Зміст коментаря Сімовича можна розбити на три частині: 1) історичну, 2) пояснення окремих слів та речень і 3) інтерпретація думок Т. Г. Шевченка. Перша наповнена тенденцією представити Шевченка соціялістом, що розминається з правдою — так і більшовики хотять надіти на Шевченка кожух більшовика. Щодо пояснень окремих слів і речень, то вони або неправдиві і свідчать про те, що Сімович не знає мови Наддніпрянщини, де виріс Шевченко, або тенденційні, або безвартісні, що лише затемнюють текст і думки Шевченка. Щодо інтерпретації думок поета, то тут у Сімовича немає ніякої обережности: він підсовує свої думки поетові і ґеніяльні думки поета у такий спосіб зводить на нівець. Візьмемо два приклади: На сторінці 424 у Шевченка: „Козак безверхий упаде, розторощить трон, порве порфиру“. Навівши заплутану й темну інтерпретацію та вказівку С-ча, що „Вкраїна не має своєї власної стріхи над головою“ — вираз цілком неясний, проф. А. каже: „Що це за образ, де його змисл? С-ич не зрозумів поета“. Далі А. навів зі стор. 416 вірш: „І Архімед, і Галілей“ та пояснення С-ча до

нього і каже: „Що за нісенітниця! Треба тільки вдуматися, що говорить С-ич. Черці забрали собі вино і єлей — науку. Вони були предтечі тої злої науки, що є тепер, опоганили християнство і цю погань дали царям... Образ цеї погані (за Сімовичем) є збіжжя, його засіяли царі... А при чім же тут Архімед і Галілей! Та чи варто ж було поетові писати цілого вірша, щоб показати, що черці лиха наробили! Яка ж наука з вірша? Для чого він? Сімович не зрозумів поета. Вірш поета — гімн вільній науці. Поетові відома картина того, що іноді відбувається в церкві, коли священик каже: „Благослови хліби сія, вино і єлей". Пшениця вино і єлей — це дари божої ласки. Архімед і Галілей, дійсні творці науки, цих дарів не мали. Дари ці забрали ті, що їх не заслужили, а саме — черці*). Але Архімед і Галілей (їх наука) святії предтечі тієї науки, що колись опанує світом, по всьому світу розійшлись, то б то їх думки, ідеї. Архімед і Галілей понесли крихту хліба і царям, убогим на справжню науку. Поет вірить, що будуть бити те, що сіють царі, то б то зникне офіційна наука, а запанує вільна, що йде від Архімеда і Галілея всім людям, цілому світові.

Таких інтерпретацій, каже А., у С-ча багато і всі вони нічого не варті. Як до цього поставитися? Твори Шевченка є національним скарбом і святощами нації. Це неугасима купина і неупалима. Хто хоче до неї підійти, нехай чоботи скине. Нехай набереться знання, скромности, поваги, відповідальности, совісти. Без ерудиції не можна підходити до інтерпретації Т. Шевченка і пускати в світ, та ще для народу, нісенітниці. Легковажність Сімовича осудять перш за все прості читачі, хоч би з інтелігенції, хто і хвалив його, бо „невчене око загляне глибоко". До національних святощів треба ставитися з повагою і шанувати їх, а не підмінювати їх вигадками, не компромітувати, не осмішувати.

Прилучаючись до цього заключення проф. А., ми додамо до цього мало. Фактичний матеріял свідчить, що др. Сімович не перевів наперід потрібних студій, що не мав відповідного знання і сил, і що він, пояснючи „Кобзаря", взявся не за своє діло. Його праця ненаукова, повна вигадок, національно шкідлива. В руках несовісних противників Шевченка й української нації вона може дати товчок до ріжних баламуцтв і пониження Шевченка та української нації. Ми далекі від того, щоб підозрівати намисел. Але, коли б це зробила дівчина, яка перийшла Хмельницькому дорогу з повними відрами, або яка напоїла коня цареві Петрові I, чи та дитина, що на Канівській горі усміхнулася до роззолоченої галєри цариці Катерини II, то й це був би гріх перед батьківщиною. Одначе др. Сімович на те й доктор, щоб не робити нічого несвідомо.

||||||||||||||||||||

*) Декілька давних фактів незрозуміння здобутків науки очевидно не можна узагальнювати. *Ред.*

Ґуліельмо Фереро.

Повінь диктатур.

I. Гін до диктатури.

Майбутні історики та фільософи колись добре ломитимуть собі голову, щоби зрозуміти, як це воно сталося, що війна, ведена в імя свободи, могла в Европі та подекуди і в Америці прищіпити недугу диктатур. Одначе це факт, який годі заперечити! Сьогодні диктатура не є навіть ніякою доктриною. Для декого це просто „релігійна" віра. Соціялісти перші почали поширювати цю віру. Це здійснилося: з висот московського Кремлю проголосили диктатуру пролєтаріяту. Від цього часу міліони пролєтарів цілого світу мріють і чекають приходу червоного диктатора, що заведе на землі мир і справедливість [1]). Від деякого часу не тільки самі пролєтарі мріють про диктатуру. З днем, коли Муссоліні на чолі своїх „чорних сорочок" заволодів Римом, також багатії і буржуазія, і навіть освічені верстви, почалм снити сон про білого диктатора, що залізною рукою зуміє накинути лад і послух неспокійним народам. Еспанія і Баварія вже пішли за тим прикладом. Мабуть також інші краї це зроблять [2]). Повінь диктатур розливається по Европі і Сулля стає модною особою. В кожному краю почався старий процес проти демократії та парляментаризму. Зі всіх усюдів чути старі обвинувачення: в некомпетенції, хаосі, неладі, балакунстві, остраху перед відповідальністю, протекціонізмі, хиткості і продажності.

Що воно таке оцей гін до диктатур, що проявляється зараз же на другий день після завалення стільки монарших тронів?

II. Між двома крайностями.

Хто сьогодні виступає перед трибунал розуму з обжалуванням демократії, цей має перед собою легке завдання. Всюди, особливо у великих державах, де справи так жахливо поплуталися, воля народу майже не проявляється, хоч вона має бути живим джерелом авторитету. Правлінню слід бути висловом тієї волі. А діється навпаки: воно іде проти неї. Демократичні правління найлекше спромагаються на те, щоби все робити цілком навпаки, ніж народ собі бажає у глибині серця. Там, де народ в засаді сам собою править, там він найчастіше обурюється на уряд. Теоретично він обурюється сам на себе.

Це правда. Кожна засада влади може існувати і ділати, навіть коли не дуже згідна з вимогами розуму. Одначе не слід забувати, що влада є владою тільки тоді, коли законна, ц. з., коли

---

[1]) Це писав Фереро ще в 1927 р. Сьогодні в часі голоду на Україні про червоного диктатора здебільша вже не мріють, хіба про іншого. РЕД.

[2]) Писане це Ферером ще перед приходом Гітлєра до влади. Як бачимо, автор вже тоді передбачив правильно хід подій. РЕД.

більшість тих, що повинні слухати, признає урядові право наказувати. Сила — це необхідна складова частина влади. Вона служить до накинення якогось уряду. Одначе сама сила не рішає про законність влади: вона сама мусить спиратися на праві. Інакше — це насильство або тиранія. Розумні диктатури завжди дбали, щоби також їх влада виглядала на законну, хоч би воно і противилося духові їх намірів. Наприклад Сулля домагався, щоб зробити його диктатором шляхом права, затвердженого народом (відома lex Valeria). Він шанував у засаді те, що нині називаємо суверенністю народу і тут була також слабість цього, що зробив. Після його абдикації, противники встигли впродовж кількох літ покінчити з цілим його законодавством. І вони опиралися на тій самій засаді, що й він, і на коміціях.

Щоби творити і перетворювати системи правління, хоч би це було тільки на папері, доконче треба собі поставити запит: що в Европі дає нині урядам слушне право виконувати владу?

Відповідь безсумнівна. Це засада, що від сто літ кріпшає в міру, як слабне віра в панування королів з божої ласки. Після упадку стільки тронів та засада ще сяк-так підпирає храм законности, що на наших очах розлітається. Що ж це? Воля народу. Про неї ніхто не знає, *де вона, в чім її суть, ані як проявляється.*

Після 1848 р. народам набридла їх власна суверенність. І вони могли щераз найти захист під батьківськими королівськими скиптрами. Нині не змогли би вже цього зробити. Монархам нанесли такі жахливі удари в часі останньої війни, що коли би завтра вернули на престоли, їх влада була би тільки тінню. Навіть там, де до сьогодні монархія залишилась, уряд настільки вважається законним, наскільки зможе доказати, що він мандатарій народу і його волі. Коли залишити на боці те, що збереглося ще з давної монархістичної системи, нині джерело всякого права до влади — це загальне голосування, як вислів ніби то волі народу. Тільки ті мають право наказувати, які можуть твердити, що народ переніс на них ті права. Коли відкинути таке правління представництва народу, залишиться лиш сила пястука, маскована ріжними назвами.

Демократія має всякі злі сторони, особливо, коли говорити про великі держави. Одначе наша епоха має до вибору або правління народнього представництва, або таке правління, що створив Ленін[1]). Навіть диктатор, коли не хоче наслідувати російських зразків, приневолений сьогодні покликуватися на волю народу. Це бачимо в Італії. Там революція позаслонювалася фактами, що вона висловлює правдиву волю народу, а перед тим парлямент фалшував цю волю.

III. Чого хочете?

Европа найшлася в дуже дивному положенні. Таке положення досі невідоме в історії світу. Це правда, За виїмком Швай-

---

[1]) Як показують напрями останніх часів, що все більше кріпшають, наша епоха має до вибору ще й третю можливість: трудову монархію. *Ред.*

царії і Франції, Европа правила собою до 1914 р. помисловою комбінацією засад монархічної і демократичної влади. Від часів французької революції ті дві засади ніби то поборювалися, але на ділі вони взаїмно піддержувалися, так як два луки готицького склепіння. Воля народу спиралася на династичній традиції, династична традиція спиралася на волі народу. Цикльон з 1914 р. *звалив один з тих луків: монархічний. Другий з них: демократичний повис у порожнечі і ось-ось кожної хвилі може також звалитися.*

Ще не пройшло й двісті літ від часу, коли фільософи і поети у запалі, повному надхніння пророків, предсказували прихід чудесної доби, коли народи стануть повнолітні і самі будуть собою правити.. І ось нагло і несподівано та чудесна доба надійшла!

Історія сказала до народів старого світу: — Тримаю вас за слово. Будете повнолітні! — І почала проголошувати з дня на день їх повнолітність. Наче дим розвіялася помислоаа комбінація двох політичних засад — монархічної і демократичної. Завдяки тій комбінації після 1848 р. було стільки сильних і пруживих урядів! Тепер народ має правити державою по своїй суверенній і загальній волі! Має правити воля всіх! *Отже темних мас та інтелєктуальної еліти!* Одначе і широкі маси, і найбільше освічені круги у рівній мірі хорують недугою волі. В чім недуга нашої епохи? В тім, що *ніхто* докладно не знає, *чого хоче* і через те *ніхто* не може дійти до *ясних понять!*

У кожній партії, у кожній суспільній верстві, у кожній державі, і всіх інституціях, і, можна сказати, що навіть в кожному сумлінні, боряться суперечні собі доктрини, змагання та інтереси. Саме чого хочемо?! Ось тайна, якої не можемо пояснити, бо завжди хочемо чогось, що просто противиться нашій волі. Хочемо миру і війни, могучости і справедливости, тиранії і свободи, ощадности і розтратности, рівноваги бюджету і дефіциту, вигідної безпеки і пригод. Ще ніяка цивілізація не була у такій суперечності зі собою, як наша!

Коли з тієї точки глядіти на проблєму новітної держави, то відкриється нам ціла її жахлива і безмежна велич. Держава може спиратися тільки на великій збірній волі. Їй слід зєднати в собі волю партій, суспільних верств, всіляких ґруп та інституцій. Одначе та велика збірна воля, непевна, хитка, суперечна і неясна, цілком так, як кожна воля що входить у неї як її складова частина. *Спирати державу на такій волі, це значить, спирати її на нічім!!!*

Одначе інших фундаментів нема... І тут причина, що війна за волю прищіпила Европі та дещо й Америці недугу диктатур. Бажання диктатури — це в сучасних умовинах романтична форма *знеохочення.* Неодин мріє — тужить за червоним чи білим диктатором. Він мав би бути якимсь всевідучим чудотворцем, що найде ліки на всі недуги світу!

Нарікаємо і проклинаємо парляментарний лад і демократію.

Вважаємо його причиною слабости і безділля урядів. Одначе і та слабість і бездільність має своє джерело в суперечностях та розтічи духа нинішних часів, а не в хибах такої чи іншої політичної системи. Так довго кожне правління буде слабе і хитке, без огляду на свою назву і форму, як довго не скажемо собі ясно, чого саме хочемо! Покищо мусимо дивитися, як час до часу виринають ніби — диктатори. Хаос панує нині в Европі. Спричинили його всі народи і держави: він заволодів душею кожного з нас. Лад колись запанує над світом. Але не тоді, коли в кожній столиці сяде диктатор з мечем в руках! Не тоді! Отже коли? Тоді, коли ясно і без плутанини в суперечностях зможемо собі відповісти на питання: чого хочемо? Миру, чи війни? Могутности, чи досконалости? Сили, чи права? Багацтва, чи, чи волі?

Переклав М. К.

Роберт А. Міллікен.[1]

Наука й релігія[2].

(З англійської мови переклав *Др. Волод. Левицький*).

Коли беруся говорити на повищу тему, то мені ясно, що виходжу дещо поза свою звичайну ділянку. Більшу частину свойого життя віддав я досвідній праці в фізикальній лябораторії, посвятив студіям чистої науки, а моєю головною метою в усій тій праці є виелімінувати усі зайві комплікації, усувати всі другорядні перепони та причини, а дослід частинного явища звести до можливо найпростіших умов, до основних фундаментальних засад, так, щоби одержані конклюзії були очевидні та безсумнівні. Вислід такої методи був побудований на відповідній сумі знання

---

[1]) *Роберт А. Міллікен (Millikan)*, найбільший сучасний американський фізик, ур. 1868 р., лявреат Нобля, директор Каліфорнійського технольоґічного інституту в Пазадені, відомий з розслідів над величиною електричних нарядів та космічними проміями. Як приклонник постепенного еволюціонізму в природі, одночасно поборює він і матеріялізм і атеїзм і т. зв. біблійний фундаменталізм, дуже розповсюднений серед протестантів в Америці, що принимає безкритично за правду усі тези, подані в св. Письмі, що торкаються наукових (а не релігійних) правд. Свої погляди висказав в книжці „Science and Religion“ в Бостоні 1926. Переведений мною уступ з цеї книжки є на мій погляд все актуальний та характеризує якраз нинішню епоху, коли то найбільші уми та світочі науки поширюють релігійний духовий та оптимістичний світогляд, а за те усякі недоуки щораз яркіше схилюються до матеріялізму, який в науці вже давно збанкрутував. — *(Перекл.)*.

[2]) Поміщуємо цю статтю, щоби наші читачі знали, як ставляться до справи релігії найвизначніші вчені анґльосаського світу. Хоч їх світогляд як протестантський не у всьому годиться з католицьким поглядом, одначе їх ціхує велика релігійність та критичне наставлення до матеріялізму й атеїзму. З того огляду і ми неодного можемо від такого світоча науки як Міллікен навчитися.

Редакція.

фізики, устійненій усіми розумними людьми, що завдали собі труду її студіювати. Я не хочу тим сказати, що нема у фізиці ніяких противенств, а лиш це, що тим способом зібрано значну скількість безсумнівного матеріялу. Ризикую, що тому, що маю до діла все з очевидним, стану неінтересний, коли спробую стосувати ту саму методу із звичайної своєї ділянки до дискусії відношення між наукою і вірою; одначе думаю, що найменше девять десятих контроверзії на тому полі береться із замішання, яке повстає через те, що не усунено чужих та чисто припадкових елєментів, або що попросту не зрозуміли фактів чи то ясно устійнених, чи то таких, які в практиці загально признані добре поінформованими людьми.

Здається, в нинішній добі відживає знову дивним способом точка погляду, що цілком не годиться з розвитком віку, в якому живемо, ця точка, якій розумні провідники і науки, і релігії усіх часів відмовляли всякої основи існування.

Я не думаю, що щонебудь я хочу сказати, буде мало який вплив на ті ґрупи, у яких вже існує упередження, та які цілком не мають інтересу в обєктивній аналізі ситуації; одначе я можу надіятися, що дехто з молодих, яких ум занепокоїла контроверзія, може дещо скористає з пригадки фактів, на мій погляд очевидних та незаперечених.

Перший факт, що видається мені вповні очевидний та якого розумні люди не квестіонують, є, що в дійсності нема якогонебудь конфлікту між наукою і релігією, коли їх правильно розуміємо. Напростіший і імовірно найбільше переконуючий доказ правди цього твердження найдемо в свідоцтві найбільших умів, що були проводирами на полі науки з одного, а на полі релігії з другого боку. Приймім н. пр., що виберемо найбільші імена з останніх двох століть в історії британської, або що на одно вийде, світової науки. Кожний признасть, що найясніші зорі тої історії, які сіяли від 1650 до 1920 р., це Нютон, що його життя зосередилося около 1680; Фарадей, що жив коло 1830; Мексуель 1870; Кельвін 1890 і льорд Релій, що вмер 1921 р.[1]). Ніде і ніколи не найдеться серіозніших глядачів правди, більше проникливих інтелєктів, як вони, а одначе кожний з них щиро та явно придержувався релігії. Чейже Кельвін перший визначив вік землі на яких міліон літ, а одначе не бачив найменшої незгідности, з огляду на перші уступи Книги Битія, між своїми науковими вислідами і своєю приналежністю до церкви, до якої належав усе життя і якій постійно служив. Справді, в 1887 р., коли був на найвищому ступні свого значіння, писав він: „Я вірю, що

---

[1]) Isaac Newton, загально відомий ґеніяльний математик і фізик XVII і XVIII віку; Michael Faraday (1791—1867), основник елєктродинаміки й елєктрохемії; James C. Maxwell (1831—1879), основник елєктромаґнетної теорії світла, предтеча радіотехніки; William Thomson, lord Kelvin (1824—1907), один з найбільших фізиків XIX ст.; John W. Rayleigh (1842—1921) відкрив разом з Ремзеєм благородні ґази в атмосфері, відомий з праць в теорії радіоактивних тіл (1904 р. нагорода Нобля). — *Перекл.*

чим точніше студіюємо науку, тим дальше відводить вона нас від чогось, що є схоже на атеїзм". А знову в 1903 р. наприкінці життя написав ось-що: „Коли думаєте достаточно строго, то наука приневолить вас вірити в Бога, що є основою усякої релігії. Побачите, що вона не противиться релігії, але її попирає". Його біограф Silvanus P. Thompson каже: „Його віра була завжди дуже проста та діточа, недогматична і незаплямлена сектантським огірченням. Йому було прикро слухати, коли молоді люди, що не знали цілком глибших сторінок існування, висказували незрілі атеїстичні погляди". Анальогічні подібні випадки найдемо, коли звернемося до біографії других вище згаданих мужів, а не забудьмо, що їх вибрав я не тому, що це були релігійні люди, а тому, що їх загально признали передовими вченими. Справді, я сумніваюся, чи світ видав колинебудь на якомубудь полі дослідів мужів з більше провідним умом, як тих двох, Ізаака Нютона і Джемса Клєрка Мексуеля.

А як хто скаже, що я кличу на свідків лиш фізиків, і то англійців, то послухаймо мужа, якого французький нарід нераз називав першим між французами, та який є також певно паром між біольогами, що колинебудь жили, а саме Люї Пастера[1]), про якого каже його біограф: „Вкінці не забудьмо, що Пастер був глибоко релігійною людиною. На його гробі в Інституті Пастера написані ось такі слова про нього: „Щасливий він, що несе Бога в собі, ідеал краси, якому він є послушний — ідеал штуки, ідеал науки, ідеал рідної землі, ідеал чеснот Євангелії".

Або, знову, коли б мені закинули, що я покликуюся виключно на свідоцтво минулого, того, що було перед початком XX. століття, в якому живемо, то я міг би навести свідоцтво точно аж до нинішнього дня, а саме зажадати від вас назвати тузін визначних сучасних американських вчених і показати вам, що велика їх більшість дає очевидне свідоцтво не лиш повної відсутности антагонізму між царинами науки й релігії, але й свідоцтво власних основних релігійних переконань.

Звернімся до другої сторони малюнку і спитаймо, які були погляди найвизначніших і найбільше надхнених релігійних провідників на відношення науки і релігії, а дістанемо цілком подібне свідоцтво. Чи ж не сказав сам Христос: „Пізнайте правду, а правда вчинить вас свобідними"? Нема взагалі ані одної силяби в тому, що Він вчив, ані одної якої ідеї, що він ввів в людське життя, яка могла б оправдати того, хто бажав би Його примістити по стороні визнавців антагонізму між науковою правдою і найглибшою з духових вартостей. Не було би тоді віри в науку Ісуса, ані якихнебудь устних передань. Релігією було для Нього життя любови та обовязку, простий вислів Золотого Правила[2]).

---

[1]) Louis Pasteur (1822—1859), великий хемік бактеріольоґ, один з найбільших добродіїв людства (лік проти скаженини). — *Перекл.*

[2]) Матей 7. 12. „що хочете, аби вам люди робили, те повинні ви їм робити; бо це є закон і пророки". — *Перекл.*

З черги перейду до *другого* очевидного факту і покажу, чому з природи річей тут не може бути конфлікту. Треба сейчас спробувати окреслити для нас самих, яке є місце науки, а яке релігії в людському життю. *Ціллю науки є розвивати без упереджень чи то пересудів знання фактів, законів і процесів природи. З другої сторони, може ще важніше завдання релігії, розвивати совість, ідеали та змагання людського роду.*

Думаю, що дефініція науки вповні згодиться з тим усім. Дефініція релігії у своїй суті міститься в науці Ісуса, що не занимався сам цілком вірою, але сконцентрував усю свою науку на життя служби другим та поширення духа любови [1]). Це очевидно правда, що наукова і релігійна сторінка життя часто входять в контакт зі собою і взаїмно себе піддержують. Наука без релігії може очевидно стати для людського роду скорше прокляттям ніж благословенством, одначе наука, кермована духом релігії, є ключем поступу та надією на будуче. З другого боку історія дала докази, що релігія без науки родить догматизм, біготерію, переслідування, релігійні війни та всякі другі нещастя, що в минувшині звалювалися на людство в імя релігії — нещастя, що стали такими фатальними для самої зорганізованої релігії, що в даних часах та даних околицях найкращі характери та в дійсності дуже релігійні люди найшлися поза церквою. В деяких околицях така є і нині ситуація, і денебудь так є, то тому, що стратили з очей суть релігії та погребано її чи то під теольогічними чи піддругими верхними одягами, які точно відповідають „мяті, анижові та кміновіˮ часів Христа. Коли хто хоче бачити, які нещастя можуть спричинити такі нарости на справі дійсної релігії, нехай перечитає історію церкви в Малій Азії в перших шістьох століттях і побачить, що можуть зробити секти і схизми та безмістовні сварки про натуру особи Ісуса, щоби виссати живу кров з духа Його науки та нарушити успішність організації, створеної з одинокою метою поширення того духа.

Це справді проста та правдиво наукова дорога, щоби найти, що є серцем і осередком християнської науки, основна і вітальна річ, яка стоїть на першім місці в людській суспільності; і було би задалеко вертати взад і з залишенням подробиць обсервувати, який є спільний елємент усім християнським церквам. Хто це зробив би, то побачив би, що тим елєментом є життя і наука Христа, які складаються на цілість, суттєву для Християнізму, що поширення духа альтруїзму, Його ідеалізму та Його віри в братерство людей та батьківство Бога є великою метою Християнської релігії [2]). Іншими сло-

---

[1]) Треба завважити, що Христос серед своєї практичної діяльности для служби другим безнастанно вимагав віри в проповідувані Ним правди, як н. пр., що він є Месією, Божим Сином і цілу низку інших правд. *Ред.*

[2]) Автор поминає обявлені Ісусом метафізичні правди, які є спільні всім християнським релігіям і які є основою християнської етики. *Ред.*

вами, релігія існує, як сказано вгорі, щоби розвинути совість, ідеали та змагання людського роду.

Мій *третій* очевидний факт є, що і *наука і реліґія осягнули теперішний свій стан через процес розвою від дуже сирих початків*. Це загально признали щодо науки, а щодо релігії, то найбільше поверховна студія історії вказує на правдивість цього погляду. Релігійні ідеали і практика американських індіян та усіх других примітивних племен, з їх тотемами-жердками[1]) та їх закляттями, були очевидно дуже примітивного типу. Ідеї обовязку, відвічальности, все находили місце в тих релігіях, одначе мотиви належного поведення, так як їх розуміла примітивна людина, були з нашої теперішньої точки погляду дуже темного, а навіть недостойного роду.

Одначе чи це не є вповні очевидне, що релігія не може піднестися можливо вище над сили розвитку того народу, якого ідеали висловлює? Ніщо не може показати краще того процесу розвитку, як сама Біблія, бо перші Книги Старого Завіту подають концепцію Бога, очевидно характеристичну для того часу, одначе цілком нас не вдоволяючу, бо це був справді Бог і ввічливий і справедливий для власного Свойого вибраного народу, але мстивий і жорстокий і цілком неуважливий на добро тих, що були поза тою вибраною групою. Та недокладна концепція розвинулася й ублагороднилася за час жидівської історії, як це показує Біблія, аж найшла свою кульмінацію в загальній любові і батьківстві, що їх проповідав Ісус. Хто хотів би заперечити цей розвоєвий процес науки і релігії, так ясно зображений в історії минувшини, цей мусів би замкнути очі на очевидні факти, представлені в цілій історії, зі святою історією включно [2]).

---

[1]) Тотем — це якась природна річ (пр. дерево, звіря), від якої примітивна людина, або й ціле племя виводить свій рід. -- *Перекл.*

[2]) Слова автора вимагають пояснення. Безумовно природна реліґія, що спирається виключно на людському розумі, не може піднестися вище над сили розвитку народу, якого ідеали висловлює. Одначе це твердження є неправдиве у відношенню до надприродної, Богом обявленої реліґії. Найкращим доказом цього є факт, що Христова реліґія містить такі тайни, які перевищають сили всіх людських розумів, як н. пр. правди про Пресвяту Трійцю, воплочення Божого Сина, Евхаристію і т. д. Інша справа в тому, що в Св. Письмі є деяка еволюція в обявленні, а саме: Бог, беручи на увагу рівень, знання і потребу людей, як найліпший педаґоґ обявляв не всі правди відразу, а ступнево. Для переведення спасення людського роду Бог вправді вибрав ізраельський нарід, щоби в ньому збереглася віра і надія на Спасителя в своїй чистоті і тим народом в особливий спосіб піклувався, одначе з того ще не слідує, що Бог був ввічливий і справедливий лиш для вибраного Собою народу, а для інших народів мстивий, жорстокий і неуважливий на їх добро. Бог жорстоко карав і самих ізраелітян, щоби вдержати їх у вірі і піднести з упадку, ідолопоклоства тощо (злидні на пустині по виході з Єгипту, криваві наїзди поганських сусідів на Палестину, асирійська й вавилонська неволя, збурення Єрусалиму і т. п.). Для поганських народів Бог був уважливий, бо у своїх обявленнях завжди повтаряє обітницю зіслати приходом Месії благословення на всі народи землі. А якщо Бог нераз казав боротися з іншими народами, то це було або для оборони ізрае-

Для мене представляло все великий інтерес і користь, а саме, коли я був наставлений оцінювати суворо великих релігійних провідників в минувшині, як н. пр. Павла чи Мойсея, пробувати перенести себе самого живцем в їх окруження, з їх недостачею наукового знання, з інтерпретацією життя, з їх обмеженої точки погляду, з їх формулуванням правил відносно поведення, приміром в справах гігієни, так як це приписує Второзаконня, з їх спробою вияснення таємних явищ природи, як затьміння, біснуватість і т. п.; а коли я це робив, то я все дивувався, що ті люди дивилися так ясно, як могли, і поводилися так добре, відділюючи основне від припадкового. Одначе труднощі в оцінці великих проводирів минувшини, на основі їх поглядів, а не наших, приказує нам так поступати, немов би ми формували якусь справедливу оцінку і їх самих і їх причинків до розвитку раси. Ось тут є зміст усієї проблєми. Коли раз приймемо цю точку погляду, то ніколи не прийде нам на думку питати, чи Генезу треба трактувати як сучасний учебник н а у к и. Вона була писана давно передше, заки була така річ як наука. Це незвичайно важна річ з кожної точки погляду тямити, що сама Біблія не має ніякої претенсії до н а у к о в о ї правильности, або по тій самій причині, до усного надхнення. Це радше спис р е л і г і й н и х переживань і розвитку великої раси [1]).

Мій *четвертий* очевидний факт є, що *кожний, хто роздумує над світом, вірить в цей чи в другий спосіб в Бога.* Мені здається так очевидне як віддих, що кожна людина, настільки розумна, що пізнає власну неспромогу зрозуміти проблєму існування, зрозуміти, звідки вона прийшла та куди вона йде, мусить в почуттю цеї іґноранції та обмежености признати екзистенцію Чогось, Сили, Єства, в якому і через яке вона сама „жиє, рухається й існує“. Т у С и л у, т е Щ о с ь, т е І с н у в а н н я н а з и в а є м о Б о г о м.

Позвольте мені від тепер уживати слова Бог на означення т о г о, щ о н а х о д и т ь с я п о з а т а й н о ю е к з и с т е н ц і ї, і т о г о, щ о д а є ї й з н а ч і н н я. Думаю, що мене розумієте, коли кажу, що я ніколи не знав розумної людини, яка не вірила б в Бога.

Пятий мій очевидний факт є, *що в історії світу були два великі впливи, що робили доброту визначною характеристикою в концепції Бога.* Перший вплив, це Ісус з Назарету; другий вплив, це розвиток модерної науки, а в першій мірі розвиток теорії еволюції. Всі реліґії, з християнством включно, уперсоніфікували духа зла і духа доброго, а в деяких випадках признали першому головний вплив. Всі ми бачимо в життю багато такого, що наміряє зробити з нас песимістів. Добре не все має перевагу. Справедливість не все тріюмфує. Який є змисл екзистенції?

літян, або для покарання самих поган. Серед таких склонних до ідолопоклонства ізраелітян могла зберегти правдиву реліґію лиш Божа опіка — кари та впливи пророків. *Ред.*

[1]) Щодо цього гл. 2-га примітка на 111. стр. *Ред.*

Чи вона варта труду? Чи ми ідемо кудинебудь? Ісус і сучасна наука дали відповідь в потверджуючім змислі. — Ісус вважав це післанництвом Свойого життя проповідати новину про доброту Бога. Він жив в віці, що мав глибоку ігноранцію сучасної науки. Він, маючи до діла з недугами і злом, послугувався висказами, які були відповідні для його часу, одинокими висказами, які Його слухачі могли розуміти, однак Він бачив Бога, що дбає про кожну птичку і що кермує при помочі любови світом для щастя і добра усіх єств. Подібно наука, формуючи теорію еволюції, бачила, що світ через безчисленні століття розвивав щораз вищі і вищі якості в напрямі ліпших і ліпших річей. Вона описує Бога, якнебудь можна би Його понимати, як сутнє добро, що дбає про основу екзистенції та про мотиви для сотворення якнайбільшої суми екзистенції, у якій ми творимо частину великого пляну поступу світу. Ніколи не дано людському умові субтельнішої концепції Бога, як ту, яку дала наука, що представляє Його як того, що проявляє себе впродовж безчисленних столітьв розвитку землі як мешкання людини і в віковічнім вдихуванню життя в живу матерію, з кульмінацією в людині з її духовою натурою і її богоподібними талантами.

Одначе дозвольте мені піти крок дальше. Наука, кинувши світло на загально принятий факт, хоч не вповні іще очевидний і незаперечений, що нема світу, в якому все твориться випадково, але що світом вповні править закон, подала людині найважніший мотив для доброти, який колинебудь вона могла видістати, важніший навіть, як цей, що його наводив Ісус. Висказ „щонебудь людина посіє, це також збере“ вже більше не є лиш біблійним висказом, це правда, що вселилася в свідомість людства впродовж останніх сто років завдяки науці фізики, хемії і біольогії. Так отже наука не лиш вчить, що Бог є добрий, але одночасно дає людині найсильніший мотив до пристосування себе до схеми доброти, якою Бог вивінував природу. Вона не лиш вчить, що недуга родить недугу, але також, бодай при помочі заключення, що ненависть родить ненависть, що нечесть родить нечесть, що наслідком гріху є смерть, а з другого боку, що любов родить любов. *Вона вчить, що моральні закони і фізикальні права є рівно правами природи, та що нарушення одних чи других веде до нещастя і нужди.*

На закінчення цього короткого звіту про віру вченого, позвольте мені змалювати одну ситуацію і поставити одно питання. На весну 1912 р. великий корабель Титанік зударився з ледовою горою і розбився. Почав потопати. Ратункових човнів було за мало. Відізвався приказ „жінки наперед!“ Мущини подалися назад. Човна заладовано, а мущини згинули з кораблем. Назвім це геройським ділом. Чому вони так зробили? Може відповісте, що тому, бо такий є закон моря, та що мущини воліли радше вмерти, як жити по нарушенню цього закону. Та возьмім простіший випадок, бо я хочу основнішої відповіди. Двох людей

по розбиттю корабля видрапалося на пливучий кусень дерева. Одначе він не був в силі вдержати їх обох. Один з них добровільно залишив його та потонув. Подібне геройство мало місце тисячі разів в часі війни. Люди зреклися життя для добра справи. Такі випадки трапляються щодня в часі мира. Чому вони трапляються? Бо чоловіки і жінки радше волють вмерти, як жити в почуванню, що показалися трусами, та що занедбали відограти гідно свою ролю в великій схемі річей. Правда, не всі люди є такі, але я є настільки оптиміст, що думаю, що більшість є така. Одначе вернім знову до питання. Чому більшість є така? Просто тому, що та більшість вірить, що існує така світова схема, світовий плян, що вони є її частиною, що їх смерть причиниться до їх розвитку, коротко кажучи, тому що більшість людей вірить в Бога. Це є очевидний висновок з факту, що люди радо вмирають для добра справи. Вони може і не знають, чи вони є особисто безсмертні, чи ні, одначе вони знають з абсолютною певністю, що вони житимуть в памяті і значінню; дехто з них також має віру вірити, що він житиме у свідомості, одначе на всякий випадок є частиною пляну розвитку, що дає значіння життю. Іншими словами, люди, що мають в собі матеріял на героїв, вірують всі в Бога. Без цеї віри нема мотиву для героїзму або якоїнебудь саможертви, ані нічого такого, як „розвиток совісти, ідеалів та змагань людства“, що, як вище я сказав, є завданням релігії, бо тоді нема основи ані для ідеалів, ані для змагань. Тому то і Кельвін сказав „віра в Бога є основою усякої релігії“.

Наколи б найшлася людина, що не вірила би, чи то з причини своїх релігійних поглядів, чи ізза обєктивного свідоцтва, яке виявляє еволюційна історія світу, в ступневе обявлення Бога людині, отже наколи би була людина, яка би на ніякій з обох доріг не відчула, що існування має значіння і ціль, наколи б в тому світі царював такий загальний песимізм, то нехай тоді і я, і мої найдуться якнайдальше від контакту із таким світом. Наколи краса, значіння і ціль життя, так як їх обявляє наука і релігія, є лиш мрією, то нехай я мрію по віки.

Хроніка.

Пятьдесять літ боротьби за правду.

(На маргінесі книжки: 50-lecie Pracy Pisarskiej **Маріяна Здзєховського**, Вильно, 1933 р. стор. 100 з портретом ювилята).

В минуломо 1933 р. польський науковий світ святочно обходив 50-ліття наукової і письменницької діяльности Маріяна Здзєховського.

Маріян Здзєховський був спершу професором Ягайлон-

ського університету в Кракові, а після відродження Польщі професором і ректором університету Степана Баторія у Вильні.

Наукова і письменницька діяльність Маріяна Здзєховського багата, ріжнородна і глибока.

Маріян Здзєховський — це історик всесвітньої літератури і словянських літератур, історик релігійної думки і політичних ідей, історик культури і мислитель-фільософ, учений і письменник, поет і публіцист, мораліст і політик.

Як історик всесвітньої літератури Маріян Здзєховський відомий особливо своїм твором „Байрон і його епоха“.

Як історик словянських літератур Маріян Здзєховський дав твори: „Месіяністи і словянофіли“, „До підстав месіянізму“, „Візія Красінського“ „Володислав Сирокомля“, „Відродження Хорватії“.

Маріян Здзєховський як історик релігійної і політичної думки та історик культури виявив себе в творах: „Песимізм, романтизм і підстави християнства“, Pestis Perniciossima“, „Про жорстокість“, Фридрих Озанам“, „Наполєон III“, „Шатобріян і Наполєон“.

Маріян Здзєховський, публіцист і політик, промовляє у творах: „Російські впливи на польського духа“, „Европа, Росія й Азія“, „Боротьба за душу молоді“, „Про честь в політиці“, „Духові основи боротьби з більшовизмом“, „Кінець історії“, „Мадяри й угорська справа“.

Яка багата ґалєрія постатей і тем у творах Маріяна Здзєховського: Плятон і Аристотель, Шопенгавер й Вагнер, Тен і Брандес, олімпійський Гете і звеличник свободи і краси Шіллєр, бурхливий Байрон і погідний Пушкін, неземний Шелі і траґічно самітний Лєрмонтов, повний революційного ідеалізму Герцен і соняшний Св. Франціс з Асізі, будитель людського сумління Лев Толстой і пророк візіоніст В. Соловйов, мелянхолійний Шатобріян і сміливий Бердяєв, Мережковський і Арцибашев.

Маріян Здзєховський, католик, консерватист, монархіст.

Маріян Здзєховський, католик, має глибоке почуття траґізму земного буття: На світі нема нічого тривкого. Все марне, все проминe, все забудеться. Світ і люди злі. Одиноке, що людину підносить — це голод Бога, туга за кращим, що живе у людському серці. Жити значить терпіти. Цілий світ терпить. Бог, що живе у людському серці, дає змогу переносити терпіння.

Все, що живе, терпить, терплять і люди, і звірята. Тому до людей, як до співучасників тієї самої долі, треба відноситися з любовю. Особливо сильно і переконуюче Маріян Здзєховський підкреслює толєранцію і вирозуміння супроти некатоликів.

Звірята також відчувають і терплять. Маріян Здзєховський домагається закинення старого поділу на „res et homines“ і введення посередної катеґорії між людиною і реччю. Він поборює полювання й убивання для самої приємности.

Як католик Маріян Здзєховський не знає ніяких компромісів з етикою і своїм сумлінням. Тому в літературі придержується засади, що ліпше зломити перо, ніж писати так, щоби не підносити людей до добра, — до Бога.

Як католик Маріян Здзєховський непримиримий ворог всяких посягань на людську душу, на свободу і гідність людини. Маріян Здзєховський поборює і неонаціоналізм як деґенерацію патріотизму, і більшовизм як найгрізнішого ворога европейської культури. Маріян Здзєховський не знає компромісу зі злом. Протиставиться йому зі всією силою своєї могутньої індивідуальности без огляду на те, чи це зручно, чи ні, чи подобається комусь, чи ні.

Маріян Здзєховський, консерватист, має величнє почуття міри, що випливає зі сполуки ідеалістичних змагань з реальним, тверезим підходом до справ і людей.

Провідник новословянського руху в Австрії вміє станути вище загально пануючої австрофільської атмосфери і вказує на кривду словян в габсбурзькій монархії. Ворог офіціяльної російської політики, Маріян Здзєховський живе у сердечній дружбі з найвизначнішими представниками російського інтелєктуального світу та вміє розріжнити добро від зла у російській культурі. Маріян Здзєховський діяч новословянського руху симпатизує з мадярами. Цінить у них непохитність національного характеру і вірність традиції корони Св. Степана.

Маріян Здзєховський глибоко переконаний монархіст, звеличник Наполєона III, мексиканського цісаря Максиміляна й арх. Оттона, сина нещасливого ціс. Карла і геройчної ціс. Зити. Але Маріян Здзєховський з політичних ідей і систем не робить фетиша і перш за все памятає, що річ не у системі, а у людях, що злі і малі люди опоганять кожну ідею, зведуть її на посміховище, з монархізму зроблять авантюрничу карикатуру рабського лакейства й альбанського ґорлорізання, політичного шахрайства і перфідії, трусливости і глупого славолюбія.

Як консерватист Маріян Здзєховський вміє глядіти на політичне життя з універсальних, християнських висот. Тому в політиці хоче бачити честь та вірність етичним засадам і різко осуджує короткозору політику користей з дня на день.

Ворог більшовизму, хоче бачити обєднаного проти нього цілу християнську Европу, пропагує гасло польсько-німецько-мадярського союзу. Ворог неонаціоналізму як здегенерованого патріотизму, поборює шовінізм і вчить, що сила народів не у ненависті, а у їх внутрішній вартості, у їх духовій творчості та у їх умінні служити наднаціональним, універсальним цінностям.

Крицева постать Маріяна Здзєховського — це сполука глибоко воспринятого католицизму і високої культури старої польсько-литовської шляхетської верстви.

Маріян Здзєховський — це один з доказів живучости шляхетської верстви і гідне оправдання її існування! *М. К.*

Ювилей Акад. Степана Смаль-Стоцького. Цього року обходить Акад. Ст. Смаль-Стоцький 75-літній ювилей свойого життя. Родився (8.І.1859) в Радехівщині в селі Немолові, (про діточі роки в тому селі написав гарні спомини в „Вістнику“ ч. 2—5

1933.), гімназію кінчив у Львові (проживаючи у ставропігійській бурсі), 1879р. вступає на університет в Чернівцях, опісля студіює ще 2 роки в Відні, а 1885 р. стає професором української мови й літератури в черновецькім університеті, де розвиває свою наукову й громадсько-освітню працю аж до 1918 р., коли мусів попрощатися зі зрошеною своїм потом буковинською землею і перенестися на еміграцію, щоб там продовжати свою працю як професор в українськім університеті в Празі аж досі.

С. Смаль-Стоцький має за собою дуже великі заслуги як визначний лінгвіст та великий громадський діяч Буковини. По переведенню глибоких студій видає враз з Ґартнером свою шкільну граматику української мови 1893 р. Дотогочасна граматика Огоновського була сперта на порівняльно-історичній основі. Стоцький не легковажить щоправда тієї основи, одначе граматичну схему будує в першій черзі на внутрішних законах мови. Його граматика й досі являється одиноким гімназійним підручником (четверте видання) і на ній побудовані граматики для вселюдних шкіл Коцовського й О. Поповича. В 1913 р. в Відні виходить основна наукова студія Стоцького „Grammatik der ruthenischen (ukrainischen) Sprache“. Ця праця, подібно як „Історія України-Руси“ Грушевського в історії, зробила великий зворот в лінгвістиці, а одночасно стягнула на себе настирливі напади за „сепаратизм“. Бо досі московські мовознавці, особливо Шахматов, твердили, що аж до XII. в. була одна спільна праруська мова, з якої витворилася згодом московська, українська й білоруська. Стоцький виказав, що жадної „праруської“ мови не було, як не було жадної празахідної чи праполуднево-словянської, а тільки українська мова походить просто від прасловянської мови, як і всі інші словянські мови і є їм вповні рівнорядна. (Зближена більше до полуднево-словянських мов). Др. Щурат назвав ту книжку епохальною. Вона усамостійнила українську мову. Що зробив Грушевський для укр. історії, те вдіяв Стоцький для мови. Стоцький це Грушевський української лінгвістики. Описову частину граматики визнали й противники окремішности укр. мови за дуже добру (Брікнер, Лєр-Сплавінський, Меє і сам Шахматов, якого Стоцький примусив змінити багато дечого в дотеперішніх своїх поглядах). Стоцький своєю працею звернув увагу всіх лінґвістів на укр. мову і більшість з них, з виїмком деяких польських, і мо-ських примусив визнати її окремішність. З того приводу мусів ще нераз відгризатись і писати нові статті, міщені від 1921 р. головно в „Slavia“ („Мягкі і тверді шелестівки“, оцінка праць Ганцова і Мея), „Розвій поглядів на сімю словянс. народів“, а й минулого року помістив в нашім журналі статтю „Українська мова“ („Дзвони“ стр. 128 і 180, 1933, теж окрема відбитка), де щераз збирає дотепер висловлені погляди. Чимало статтей присвятив правописові („Діло“, „Україна“).

Другою ділянкою студій Стоцького — це Шевченкознавство, розяснення його творів (відкидає пояснення всего чужими впливами, а вияснює все передовсім світоглядом самого поета). Між

іншими в нашім журналі вмістив статтю „Шевченкова поема Тарасова ніч“ (ч. 5. 1932), а в останніх днях дав гарну розвязку поеми „Сон“ („Ми“, ч. 2. 1934). Обіч того має за собою ювилят кілька істор.-літературних монографій, як про Федьковича й Енеїду Котляревського та історію Буковини „Буковинська Русь“ 1897.

Одночасно ювилят є великим будителем буковинської України. Основник майже всіх укр. просвітних та економічних товариств в Чернівцях (читальні, райфайзенки, Селянс. Каса), посол до буковин. Сойму та австр. Парляменту, заступник маршалка Краєвого Виділу Буковини 1904—1913, працівник в таборі полонених у Фрайштадті 1917-18, посол ЗУНР у Празі 1919 — ось становища, що є доказом його великої громадської й культурної праці.

С. Смаль-Стоцький у своє 75-ліття може зі спокійною совістю й гордістю споглядати на пройдений шлях. Отся пгигадка заслуг хай буде подякою й признанням за його великі труди.

Хід Ювилею С. Шелухина. Про цей ювилей з приводу 50-ліття наукової діяльности ми вже згадували. Тут переповідаємо хід ювилею. Зі святочної мови проф. Андрієвського і докладу проф. Білецького, як теж з привітань і розмов можна було довідатися ось такі важніші дані з діяльности проф. Шелухина: Почав він свою працю в 1883. р. як студент-математик, а далі правник. Перша наукова праця: „Татьба по Рус. Правді“, а в українській м. вірші й переклади. Перші друки по українськи в Галичині в „Зорі“, „Правді“, „Літ. Наук. Віст.“, ред. Ів. Франком. Далі служба і редакція щоденника „Елисаветград. Вѣстн.“. В часі студій працював над складанням українського словника в товаристві 26 товаришів студентів під проводом відомих фільольоґів: Науменка, Житецького, Мищенка й ін. Цей словник потім присвоїв Грінченко, під іменем якого він вийшов з друку (див. про це в спогадах Е. Чикаленка). Тоді зацікавився Ш. фільольоґією. Далі співробітництво в ріжних часописах, державна служба 30 років на посадах слідчого судді в важніших справах, прокуратора, почесного судді і члена Окружного Суду. Нагорода ґенеральським чином, одеською адвокатурою 1918 р., прокуратурою, магістратурою й ін., надання за підписом 80-ти правників ріжних національностей золотого жетона й альбому з емблємою, яка символізує вірність законності й українській ідеї. Участь і робота у пяти наукових тов., з яких два університетські. Реферат в Одеськім Університеті на святочнім зібранні в честь Гоголя, що мав великий відгомін. Читання лєкцій кандидатам на судові посади для кращої підготовки після університетських студій до іспитів, десять років читання лєкцій з правознавства в трьох одеських ґімназіях, співробітництво в юридичнім журналі „Право“ і в загальній пресі. Співробітництво в „Укр. Хаті“ (журнал в Києві), в „Раді“, „Світлі“ й ін. українських виданнях. Редаґування місячника „Пчеловодство“, головування в Тов. Бджолярів. Організація в Одесі „Просвіти“ з літерат. і концерт. відділами, орга-

нізація при „Просвіті“ наукового відділу, якого реферати читали в університетськім Істор.-фільольогіч. Т-ві. Перші виступи з відчитами в українській мові на науковім зїзді істориків й археольоґів в Чернигові 1908 р. враз з Ящуржинським й Даниловим. Перший виступав Ш. і його графиня Уварова, голова зїзду, попередила, що за українську мову йому готують демонстативний скандал. Ш. надів тоді судовий одяг і виступив. Замість скандалу зробили йому овації, а один з головних забіяк, коли Ш. проводив порівнання між московськими похоронними плачами й українськими, і передав лише до половини плач матері-українки за дочкою, той не видержав і розплакався сам. Між іншим тоді казанс. проф. Троїцький хотів показати, що в українській мові не можна навіть відразу відповісти на його зауваження. Проф. Ш. сейчас показав, що він помиляється.

Настала революція 1917 р. Тоді Ш-а вибрали в Одесі головою виконавчого укр. революц. комітету, де йому довелося прочитати не менше 60 лєкцій з українознавства, як в Одесі, так і в інших місцевостях. Далі працює в Укр. Центр. Раді, в військовій організації, далі як генеральний суддя УНР., двічі міністр юстиції, уповноважнений Української Держави для мирових переговорів з московським більшовицьким урядом, сенатор. Тут йому довелося пережити велике щастя, коли до нього прийшла делєгація звиш 100 душ, уповноважнених від Селянського Зїзду з поздоровленням, привітанням і проханням, щоб він ніяк не кидав урядування і продовжував працю так, як вів її. Ш. один зі всіх мав цю честь приймати таку делєгацію. В Сенаті за Гетьманщини москалі й перевертні з петерб. сенату хотіли викинути українську мову і ввести російську мову як державну. Б. Кістяковський, Ш. та І. Кістяковський дали таку відсіч, що оборонили всі позиції від кацапського наступу. Нарешті поїздка з „політиками“ в Париж, еміграція, професура в Укр. Універс. в Празі — ось перелік важніших заслуг. (Обговорення численних наукових праць і їх здобутків вимагало б окремої статті).

Наспіло на ювилей багато привітань від своїх і чужинців, від організацій, установ, товариств, від чехів, білорусинів, кубанців, колмиків, грузинів і від москвинів ґрупи Чернова. Останні бажали, щоб незалежні, самостійні держави Україна і Московія були добрими сусідками і жили б по братерськи, кожна зберігаючи свою суверенність, державність, самостійність і незалежність. Далі побажання від цілого ряду часописів і журналів. („Діло“ і „Новий Час“ привіту не надіслали).

Дальше поздоровлення від чеських професорів президента м. Праги. Величезна саля була битком набита, багато стояло, а не мало через недостачу місця пішли домів. Надзвичайно зворушила присутніх і ювилята адреса дітей, майже самих галичан, який вручила ювилятові дівчина ґімназистка, галичанка, від пластунок (в їх посвяченню прапору брав участь Ш.). Вона була так схвильована, що не могла читати, у неї котилися сльози від того, що побачила. Діти пишуть: „Дорогий Батьку!.. посилаємо

Вам нашу втіху, нашу радість і нашу вдячність... Ваші хрищені діти“. Прислали привітання теж робітники й представники Підкарпаття. Свято дало справді доказ, як велику пошану і признання здобув собі в ріжних кругах проф. Шелухин.

Зацікавлення українською культурою серед поляків замітно зросло. Цікавість цю не лиш до культури, але і до політичного українського життя почав розбуджувати „Biuletyn Polsko-Ukraiński“ ріжними статтями. В останнім часі присвятив він ціле число (10-те з 11. III с. р.) в значно-збільшеному обємі (32 ст.) Шевченкові. Особливо цінні в нім статті П. Зайцева „Шевченко і Поляки“ та д-ра Л. Луцева „Поляки про Шевченка“. Чимало статтей на українські теми вмістили „Wiadomości Literackie“. Кілька більших праць появилось ще в 1933 р. в краківськім „Przeglądzie Powszechnym“. Деякі журнали присвятили окремі числа українській культурі, а то „Kamena“ (число за жовтень 1933), місячник „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie“ ч. 80. (зі статтями: А. Нехая „На екзотичну тему“, В. Барвінського про українську музику, д-ра Я. Гординського про сучасну українську поезію, Я. Кіліян-Станіславської про українську плястику і М. Винницького про проблєми сучасного українського мистецтва; теж переклади: Рильського „Човен“ і три поезії П. Тичини, портрети й ілюстр. двох різьб Архипенка) і місячник „Sygnały“ (ч. 4—5 з 1. III. с. р., 16 стр. газетного формату). На українське число „Lw. Wiad. Muz. i Lit“. складаються статті українців і поляків (Нехай, Станіславська), а число „Сигналів“ виповнене статтями самих українців, до цього спеціяльно запрошених. Ось зміст того числа: S. Hordyński: Kultura antraktu; Droga na Zachód (rozmowa z M. Rudnickim); B. I. Antonycz: Poezja po tej stronie barykady; S. Czarnecki: Rzut oka na rozwój teatru ukraińskiego; W. Bławacki: Współczesny teatr ukraiński; Dr. M. Dragan: Malarstwo ukraińskie; M. Osińczuk: Grafika; P. Kowzun: Współczesna rzeźba; O. Bodnarowicz: Powieść i nowela; A Rudnicki: O współczesnej muzyce (з думками цієї статті в великій мірі не погоджується Др. Н. Нижанківський в своїй статті в „Ділі“ ч. 76 і 77. с. р.); I .Kedryn: Bogactwo czy ubóstwo prasy ukraińskiej. Крім статтей цілий ряд перекладів та ілюстрацій.

„Українське питання в Польщі“. Під таким заголовком появилася в „Zeitschrift für Politik“ (ч. 8—9 з 1933. р., яке вийшло щойно в лютім) більша стаття дра В. Кучабського. Ця інформативна стаття — як довідуємося — написана давніше, ще з кінцем 1932 р. та перед друком пролежала звиш року в редакційній теці Zeitschrift für Politik. Її метою було заінтересувати українською справою круги, ділаючі в площині Союзу Народів, коли ще цей Союз не був розпався. Тому то й аргументація конечности наділення українців у Польщі територіяльною автономією застосована до способу думання тих кругів. Мимо цього стаття має позитивну вартість і серед нових, змінених обставин. Автор виказує нестійність поглядів про державну не-

здібність українців в часі революції 1918—1920 рр., зясовує становище поляків до української державности в ті часи, а саме не допустити за всяку ціну до створення якоїнебудь української держави, що й осягнули вони заняттям Галичини, чим одночасно уможливили побіду більшовизму на сході Европи. В повній уніфікації Галичини з корінною Польщею бачать поляки розвязку української справи, виріжняючись між собою лише в доборі засобів до цього. Проводження такої польонізаційної програми робить з Галичини одно з тих огнищ, які загрожують европейському мирові. Тому конечним є полагодження української справи в Польщі шляхом наділення українців якнайширшою справжньою територіяльною автономією, бо кожному народові, що творить більшість на своїй землі, є іманентною тенденція власнодержавности і такий нарід не вдоволиться самою тільки охороною прав національних меншин.

АЕпархіяльну Раду Католицької Акції Українських Дівчат (першу у нас) іменував Високопреосвящений Митрополичий Ординаріят дня 2. III. 1934 р. В її склад увійшли: як голова Ксеня Янович, як містоголова мр. Іванна Александрович, як члени: учит. Стефанія Калитовська, мр. Марія Грабович, учит. муз. Марія Конрад, учит. Софія Женчур, учит. Ольга Жидачек, Олена Танчин, абс. фах. шк. — Церковним асистентом при Раді став ВПреп. о. Осип Осташевський, парох Підберезець. Тимчасова адреса АЕпархіяльної Ради Католицької Акції Українських Дівчат є: Львів, вул. Сикстуська ч. 39а.

Errata. В статті „З відродження катол. думки у світовій літературі“ ч. 1 — 2 ц. р. ст. 35., 9. рядок здолу написано: „у цього сина **земної** півночі“, а має бути „**зимної** півночі“; ст. 37, 21. і 22. рядок згори: „решта лише по мистецьки відданим історичним **матеріялізмом**“, а має бути: „решта лише по мистецьки відданим історичним **матеріялом**“; ст. 39., 18. і 19. р. згори: „чи Папінього „Історія Христа“ є **цілим** архитвором“, має бути: „чи Папінього „Історія Христа“ є **цим** архитвором“. — В статті „Начерк відродження катол. думки у світовій літературі“ ч. 8—9. 1933. ст. 391., 21. і 20. рядок здолу: „в останніх десятках минулого століття (це ж тут приготували матеріяли до енцикліки „Rerum Novarum“ і в перших часах теперішнього віку).“, має бути: „в останніх десятках минулого століття (це ж тут приготували матеріяли до енцикліки „Rerum Novarum“) і в перших часах теперішнього віку“ — (пересунена скобка); там же 9-тий рядок здолу: „**Трозоф** Едвард Шюре“, має бути: „**теозоф** Едвард Шюре“.; стр. 392, 12. рядок згори: „Від **Йордану** до Арна“, має б.: „Від **Родану** до Арна“; там же 16. і 15. рядок здолу: „італійського **роду**“, має б.: „італійського **народу**“; 393 ст., 11. р. згори: „поміж південною Францією“, м. б.: „поміж південною Францією **й Італією**“; там же 16. р. здолу: „але як легенько“, м. б.: „але як легенько **зазначена**“; там же 7—5 р. здолу: „Є подібне щось до муз, щось, що цілком не разить ро-

манські народи, що виходить зі священичих уст“, має бути: „Діється щось подібного тут, як з цими прикликами до муз, щось, що зовсім не вражає романські народи, прикликами, що виходять зі священичих уст“; ст. 394, 19. і 20. р. згори: „На що це „латинське небо“ знову вертає...“, м. б.: „На що це „латинське небо“? Знову вертає...“; там же 25. і 26. р. згори: „Сполуку грецького благання з Божою благодаттю“, м. б.: „Сполуку грецької краси життя з Божою благодаттю“.

В тій статті трапилось стільки похибок з тієї причини, що автор статтю диктував і опісля написаного з похибками скрипту під диктатом не переглянув.

Волинь. Щоби уможливити якнайскоршу появу тієї мистецької повісти Уласа Самчука, що під тим наголовком містили ми її на сторінках „Дзвонів“, зупиняємо друк її продовження в журналі, а натомість внедовзі випустимо окремо перший том того твору в мистецькім оформленні. Хоч книжка обємом буде велика (14 аркушів друку вел. 8⁰), коштуватиме лиш **3·00** зол. Обнижуємо якнайбільше ціну, щоби зробити її набуття вповні приступним. Нашим точним передплатникам, як теж тим, що вирівнають ще цілорічну передплату до 1. травня ц. р., вишлемо книжку даром. Хто до того часу вирівнає піврічну передплату, дістане книжку по ціні **1·50** зол. По ціні **2·00 зл.** набудуть у нас книжку всі, що надішлють їх до нашої Адміністрації ще перед появою книжки наперід, себто перед 1. травнем ц. р. Отже спішіться всі з присилкою належитости, бо наклад книжки невеликий.

Рецензії.

Шукання дороги.

Ми. Літературний чвертьрічний журнал. Книга II. Зима 1934 р. „Варяг“. Редагують: І. В. Дубицький і А. Крижанівський. Мистецьке оформлення Петра Холодного. Видавець і відповідальний редактор Модест Куницький. Варшава (1934). Стор. 200+2 нпг. Ціна 2.75 зол.

Пропаговані Донцовом до зануди вольовизм й імперіялізм, перещіплені в літературні твори молодих націоналістів, давали в висліді переважно дидактику замість белетристики. Речей, які не вповні підходили під міру Донцівського неонаціоналістичного вірую, редактор „Вістника“ просто не друкував. Такий стан тривав досить довго, аж появилася реакція: „Ми“. Цей квартальник з тенденцією „на Европу“ має мати лише літературний характер, має бути, і справді є, видаваний естетично „із зрозумінням для доброї (?) книжки“ та при тім повинен репрезентувати українську культуру серед чужинців — так запевняє редакція в „листуванні з читачем“. А в „патетичнім післяслові“ каже: „ми обіцяємо Вам правдиву, живу, непідроблену літературу, бадьорий

контакт з культурними змаганнями сьогоднішнього дня... Ми не будемо Вас повчати, ані зануджувати. Ми тільки даватимемо Вам теми до думання, змагатимемо до того, щоб ви відчули запах культурного українського слова, великого українського слова, яке ніколи, чуєте, ніколи, не має права згинути в умовинах наших злиденних буднів".

Треба спитати б, чи справді „Ми" дає те, що обіцює? На 200 сторін тексту другої книги журналу „Ми" находимо перш за все 51 сторінок перекладів („теми до думання"); з них поезій 12 ст., два есеї: Унамуна й Макса Шелєра, і „як би його назвати" переклад з твору японського пустельника Камо-Но-Чомей п. з. „Годжокі". Еспанець Унамуно великий ворог еспанського християнства, німець Шелєр близький неосхолястиці — сучасні фільософи; японець Камо-Но-Чомей буддійський самітник, а його твір повстав у 1212 році. Отже еклєктицизм first class. З віршами гірше: Люїз Лябе, Марселін Деборд-Вальмор, Шарль Бодлєр і Моріс Роліна не дуже сучасні, все таки справді література. Натомість Махарова „Голгофта" ані сучасна, ані поезія; просто п. Маланюк знайомий з Махаром, ну і от... (Евген Маланюк, познайомившись ближче з другою книжкою „Ми", яка основно громить Донцова, виступив з „Ми" й заявив це в „Вістнику"). До того ж вибір впав саме на антипапіста і протикатолика Махара, відомого зі своїх безвірницьких виступів.

Симпатичні й на високому рівні стоять статті на теми історії, теорії та критики літератури. Пишуть Степан Смаль-Стоцький: „Концепція Шевченкової поеми „Сон" і її мистецьке переведення"; Степан Левинський дає гарний, при тім суто екзотичний нарис про японську літературу доби Катакура. Непотрібний, як і переклад „Голгофти", вступ про Махара, пера Маланюка, „пахне" дещо масонерією. Живу статтю дає Й. Калинів: „Лицем до життя" повинна — на його гадку — станути українська література. Не йти по лінії найменчого спротиву, за готовими гаслами, а виборювати їх з живого життя — ось що повинно бути ідеалом нашого письменника. При всій добрій волі п. Калинова, при його молодечім запалі, все таки видно, що він хаотик, що сам не здає собі ще справи з того, чого хоче, тай не вміє ще якслід виповістися.

Подібно цікаві й місцями зовсім правильні висновки рецензентів „Ми": А. Крижанівського (про „Вістник" Донцова), Е. Маланюка (про „Зорі світ заповідають" Г. Журби) та І. В. Дубицького (про Кравцева „Сонети і Строфи"). В усіх тих рецензіях (за виїмком Маланюкової) бачимо досить ясно розбіжність світогляду „Ми"-івців з Донцовом. Рецензенти з „Ми" перш за все вивірюють літературну вартість твору; для Донцова ж, вартість твору перш за все в його волевім тембрі, охоті виявити якусь дидактичну тезу. — Якби критики з „Ми" до своїх рецензій на основі естетичного критерія взяли ще й критерій етичний — можна б їх критику признати зовсім правильною.

Гірше з чистою літературою. Її заступає в II. кн. „Ми“ оповідання Андрія Крижанівського (назване чомусь то „роман“) п. з. „Сонце в пісках“. Оповідання при всій виробленості мистецької форми автора, своїм „кліматом“ наскрізь гниле й нагадує дефетистичну „літературу“, котрою жиди затроювали довший час німецьку націю, а тепер троять французьку й польську. В творах того роду все крутиться біля якоїсь еротичної проблєми; гріх проти шостої заповіди вважається за природну щоденну річ, а „герої“ таких творів свищуть на мораль і визнають повну етичну анархію. Навіть зі становища виключно природного морального закону годі приняти такі тези; а вже ніяк погодити їх з сучасною культурою Европи, котра все таки виросла на підложжі християнства. Твір цей Донцов називає (хоч в „Вістнику“ пускав зовсім подібні своєю моралю твори) цілком слушно порнографією; ми додали б до того терміну придаток і назвали б його порнографією душі. Герой „Сонця в пісках“ це якийсь моральний Обломов; відповідник до нього Мирон, герой „Чесности з собою“ і „Щаблів життя“ Винниченка. Його зовсім не обходить яканебудь мораль, він просто шукає способу піддатися пристрастям: половим, бійки чи — в найкращім випадку — мандрівки в невідоме.

Редакція „Ми“ має добру волю, але — як здебільша всі наші інтелігентські ліберальні видання, — не має морального критерія, не має стрижня. Шукає й думає, що в проблємах-шукання ціль життя. А це лиш дорога, шлях, а не мета, ціль. *С. Лишкевич.*

В. Пачовський: **Розсипані перли.** Третє видання. Перемишль 1933. Стор. 140. 16⁰.

В. Пачовський: **Гетьман Мазепа.** Містерія воскресення в 5 діях. Перемишль 1933. Стор. 96.

У Василя Пачовського, поета ніжних почувань і настроїв, після світової війни почала на очах поетична сила слабнути. Життя залізним пястуком здавило мрійників — і вимагає від них нових пісень, переповнених актуальними, життєвими мотивами. А відома річ, що коли замріяний, заглиблений у власній душі лірик візьметься виспівувати на суспільницьку чи національну ноту — то великого мистецького хісна з того звичайно немає. Так само і Пачовський у своїх післявоєнних „поемах“ дає часто багато неоформленого, сюжетово невиразного й пушистого фразерства, що аж жаль бере. Особливо жаль, коли пригадати собі дійсного, ніжного поета Василя Пачовського з давно-минулих днів, — із часу, коли він ще розсипані перлини душі нанизував на нитку життя і сплітав з них ожерелля для Молодої Музи. І саме того давного поета нагадує нам наново в 1933. році видана збірка віршів В. Пачовського п. з. „Розсипані перли“. Давні вірші Пачовського для нинішньої молодої генерації зовсім незнані, далекі — і тому третє видання „Розсипаних перел“ є дуже корисним ділом, бо дає змогу нинішній молоді пізнати цей тип справжньої, глибокої поезії, який був у нас стандартом безпосередньо перед війною.

Збірку беремо до рук як щось давне, напів забуте, миле. Віршики здебільша дуже прості по своїй поетичній формі, стилістика і мова далеко відбігає від нинішнього типу модерного поетичного вислову — але майже в кожному такому безпретенсіональному віршику, навіть коли в ньому автор наївненько виявляє свої дрібненькі жалі до милої „Дзюні“ — відчуваємо подих глибокого почування, знаходимо теплу, людську душу, живе серце:

Скрізь весело труби трублять,
Всі дівчата мене люблять,
Я їх не займаю;
Одна трубка сумно трубить;
Та одна мене не любить,
Котру я кохаю...

Або:

Ой від вітру лози гнулись,
Тай не похилилися,
Ми дивилися на себе,
Тай не надивилися.

Або знову:

На крилах всіх пісень своїх
Візьму тебе лише зі всіх,
Ольдзюню, жалю мій!
І понесу на світа край,
Бо через тебе взнав я рай
І рай утратив свій...

Так само популярна пісня „Забудь мене, мене забудь“ — це один із віршиків цієї збірки.

Як далеко, як безконечно далеко від цієї поезії до соняшних клярнетів Тичини, чи навіть до строф кожного нинішнього молодця з крихіткою таланту! Але в парі з тим: як далеко, як безконечно далеко нинішнім переінтелектуалізованим конструкторам „барв і ліній“ до такої безпосередньої, теплої, сердечної,— правдивої поезії!

Особливо цікавий факт, що останнє видання „Розсипаних перел“ тішиться зрозумінням та симпатією серед нинішньої селянської молоді. Я сам ствердив це, даючи читати цю збірку кільком неосвіченим селянським дівчатам — і на них ті поезії зробили могутнє враження. Те, що кількадесять літ тому було вершком нашого літературного модернізму, — стає тепер популярною літературою для найширших мас. Найкращий арґумент проти всіх, що на кожному кроці воюють проти „незрозумілих“ і „безглуздих“ новаторств у модерному мистецтві.

Крім „Розсипаних перел“, видав Пачовський останніми часами, на жаль, теж свою нову драму „Гетьман Мазепа“ — твір,

характеристичний для того другого, післявоєнного вже Пачовського, про якого я вгорі згадував. Коли говорити про стиль і мову — то за останніх 20 літ автор майже нічого не навчився, так що в цьому огляді новий його твір стоїть на рівні його передвоєнних віршів,—лише без їхньої внутрішньої поетичности. Ця віршована драма є неначе зразком зовсім недраматичного, мало літературного твору. Вірш страшенно балакучий, місцями стилістично і мовно дуже занедбаний, у стилю повно незручностей і наївностей — ну, а зміст теж оформлений так, що навіває на очі читача сон. Загальне враження: здебільша паперові фрази, нераз навіть незручно зложені. Одним словом: відомому поетові В. Пачовському дуже „не до лиця" з цією новою драмою. А хто знає, чи коли б Пачовський захотів знову стати сам собою,т. зн. ніжним співцем особистих настроїв, — чи не зміг би, по деякому освоєнні з новою поетичною мовою й стилістикою ще заблиснути своїм великим талантом? *мг*

Віталій Юрченко: **Червоний чад.** Нариси з боротьби одного повіту 1917—1923. Львів 1934. Накладом С-ки „Типографія". Стор. 292.

На нашому літературному загумінку так звичайно буває, що кожна свіжа, нова поява викликує у критиків пароксизм захвату і похвал. А це в більшості випадків — не добро віщує... Ось похвалив колись Дідицький перші пезії Федьковича, порівнав його з Шевченком — і буковинському соловієві перевернулося в голові: почав витворювати масово віршилища по рецепті: „як Тарас, мій тато, научив мене орати", т. зн. почав просто переписувати поеми Шевченка, дещо їх зміняючи. Ще щастя, що згодом Федькович опамятався — бо інакше Буковина була б дуже скоро втратила свого співця.

Таке саме й тепер. Приїхав чоловік з більшовії, оповів простенько і без ніяких літературних аспірацій про свої переживання, про каторжне життя на Соловках і про втечу звідтіль — а критики давай кадити: мовляв,наш Ремарк і т. д. Ну і чи ж диво, що людина забажала доказати свій письменницький талант, всуґерований їй критиками, — і почувалася до обовязку, після своїх мемуарів написати ще й повість? Ось таким чином, здається мені, повстав останній твір В. Юрченка п. з. „Червоний чад".

Коли глядіти на цей твір Юрченка з того самого становища, що й на його попередні три книжки, т. зн. з виключним інтересом для змісту і без уваги на словне оформлення — то вона безперечно знову дуже цікаве явище. Так і відчувається в кожному реченню, що це пише людина, яка сама пережила подібні події, яка знає до подробиць зясоване середовище. І саме тому лєктура цієї книжки так само цікава, як і читання соловецьких спогадів того ж автора. І все було б у порядку, коли б автор знову обмежився був до мемуарної форми, а не переходив у царину белєтристики — бо цей перехід дуже некорисно відбився на оформленні твору.

Оці „нариси з боротьби одного повіту 1917—1923“, оповіджені місцями живо і змонтовані в одну цілість, роблять назагал враження чогось розпливчастого, неоформленого. Авторові не достає почуття форми і вміння композиції. Матеріял уложений так незручно й монотонно, що описи ріжних боїв чи сутичок, маршів чи пригод, хоч як вони самі по собі ріжнородні й цікаві, у тракті читання книжки стають подібні один до одного як близнята — і після прочитання ніяке виразне, одноцільне враження не залишається.

Так само і зі стилем не всюди гаразд. Найліпший стиль у Юрченка там, де він зовсім безпретенсіонально оповідає цікаві події, неначе в гуртку близьких знайомих. Але за кожний раз, коли авторові хочеться станути на котурни письменницького стилю, — щось псується в його оповіданні і воно стає якесь неприродне, холодне. Гротесково вражають теж деякі чисто інтеліґентські вислови чи фрази, вложені в уста простих селян. Також дуже нестилевими є чисто публіцистичні деґресії, а так само намагання автора впроваджувати в літературну мову всякі львівські вуличні вульґаризми в роді „брикнув“ і т. п.

Кожне з написаних тут критичних тверджень можна б зовсім легко уарґументувати цілим рядом виписок із нової книжки Юрченка — але не роблю того свідомо тому, щоби залишити читачеві вільне поле до критичних помічень. Бо це річ певна, що „Червоний чад“ читачів у широких масах знайде, з огляду на свою актуальність, і... неартистичність.

Назагал: література недавнього минулого, зривів до боротьби та промахів, література мартирольоґії українського народу в пазурах червоного наїздника — збагатилася новим твором, по своїй формі невдатним, але змістово дуже цікавим та наскрізь позитивним. Взагалі до таких книжок не слід підходити з критеріями літературної критики: це „література“ сама про себе, — для зовсім невибагливого, масового читача. Більше Юрченкові не вдалося осягнути — навіть при добрій волі. Висновок: добрий мемуарист не мусить бути добрим белєтристом. *мг*

В. Павлусевич: **Добродій людства.** Комедія на 3 дії. Львів 1934. Стр. 68. 16⁰ Вид. „Дажбог“ ч. 8.

Ця комедія хоче бути сатирою на всякі нинішні державні „шереґування“ й перешереґування“. Одначе вона виходить штучною — не тільки задля своєї концепції, а також тому, що вона психольоґічно плитка, без глибшої провідної ідеї. Якийсь собі професор „в одній з европейських держав“ видумав „нойограф“ — машину, що на докладні відсотки показує кожній людині всі її психічні вальори: скільки в неї таланту, працьовитости, патріотизму, вірности для держ. правління, еґоїзму... Ціла акція крутиться довкола цеї машини. Її винахідник хоче, щоб його нойограф служив тільки для добра людства. Це він „добродій людства“. Спершу не хоче продати свого винаходу своїй державі, бо боїться надужить в політичних цілях. Його, з одинокою дочкою

за це саджають до вязниці, де він по кількох днях таки стає на службу міністерства зі своїм нойографом, відкриває відсотки „державного наставлення“ державних урядників, а міністерство на цій основі „перешереґовує“ урядників. Повстає бунт, посли пристають до урядників. Нойограф виказує, що міністри мають тільки 20% льояльности, посли тільки 20% відданости своїй ідеї, „решта еґоїзм і амбіція“; виказує, скільки разів дочка професора поцілувалася з доктором і т. ін. Професор розбиває свій нойограф, бо приходить до висновку, що його апарат може тільки причинитися до побільшення зла серед людей. І всі годяться: міністр з послом, дочка професора зі своїм коханим доктором — от як у комедії.

Але цей апарат-нойограф надто мудрий і надто впливовий! Якби був автор провів ідею, що технічний поступ виходить людям часом більше на нещастя, як на щастя, то штука могла була вийти глибшою й сильнішою. А так, як він це зробив, автор мабуть тільки хотів „переїхатися“ по послах і міністрах нинішнього світу.

Г. Костельник.

Др. Олександер Пеленський: **Українська пісня в світі;** Світова концертова подорож української республіканської капелі. — Спомини учасника у Львові 1933. Накладом автора. Стор. 168. 8⁰.

Два заголовки книжки нині модні: один на обгортці подає коротку назву книжки, другий знову на титуловій картці дає тему і зміст твору. Те саме зробив і автор названої книжки дуже цінної як рід спогадів про подію, яка сливе найбільше розголосів принесла іменню України поза її межами та на обох земних півкулях. Українська пісня, подавана хором Кошиця принесла нашій батьківщині в часи її державного відродження великі прислуги. Автор спогадів як очевидець — імпресаріо хору, зробив дуже гарно, що списав історію цього тріюмфального походу української пісні по Европі, її прислуг у розголосі української державної справи. На підставі записок і спогадів зобразив він повстання й розвій та мандрівку пісні через Чехословаччину, Австрію, Швайцарію, Францію, Бельгію, Голяндію, Англію, Німеччину, що відбувалася часто серед важких матеріяльних і моральних невзгодин, серед перешкод, які робили не тільки несвідомі справи чужинці, але деколи й свої партійки та наші русскі. Із зацікавленням слідить читач етапи розвою й успіху укр. республ. капелі та хвилі її сумерку й упадку, який будить жаль і відбиває траґізм нашої батьківщини. Цікавий теж розділ про репертуар концертів і буденне життя членів капелі, серед яких виріжнено такі особи побіч Кошиця, як п-ні Щуровська, що приготовляла хори для артистичної обрібки Кошиця, О. Приходько. Спогадам додають вартости спис членів У. Р. К. та кілька знимок, що представляють головних організаторів хору й сам хор у ріжних місцях.

Др. О. Пеленський мало говорить від себе, але дає голос

оцінкам хору чужинців, що появлялися в рецензіях закордонних часописів, та своїх людей, як нпр. Б. Лепкого. Через те описи дещо замало оживлені та більше подобають на документальні записки. Авжеж не можна поминути промахів супроти мови, яка в автора не є літературною, а провінціональною. *В. М. Л.*

Є. Ю. Пеленський: **Забутий жанр, нарис розвитку української літературної пародії.** Львів 1933. Бібліотека „Дажбог" ч. 7. — стор. 29. мала 8°.

Аж шкода, що відомий уже публіцист і критик Є. Ю. Пеленський мусів обмежитися до скромного, майже бібліографічного опрацювання так цікавої теми, сливе зовсім ще не опрацьованої з історично-літературного боку. Нарис починається коротким теоретичним виясненням цього роду літературної творчости, яка віддзеркалює типовий для української вдачі гумор, та яка починається в нас у XVI ст. Від цього століття аж до сьогодні пародія переходить ріжні форми, що ілюструють поодинокі епохи з їх літературним смаком та інтелєктуальним рівнем.

Вчасна пародія, принагідна, індивідуальна переходить у популярну у другій половині XVII ст. В 90 рр. XVIII ст. в добі українського клясицизму, наша пародія стає теж клясичною, що саме проявляється найбільше в „Енеїді" Котляревського та його наслідників. Знов же в пол. XIX ст. прибирає українська пародія національну закраску, яка триває й досі.

Не місце тут подавати огляд тематики й вичисляти авторів, про що й автор мусів писати дуже коротко. Нарис Є. Ю. Пеленського повинен згодом вийти з-під його пера монографією.

В. М. Л.

Плятон Лушпинський: **Естетична аналіза поетичних творів.** Бібліотека „Української Школи", ч. 2. Львів 1933. Стор. 39, вел. 8°. (або „Українська Школа", Львів 1933 ст. 53—67, 107—119, 129—139).

Серед статтей журналу українського середношкільного вчительства „Українська Школа" за останній рік займає чільне місце названа стаття, яку проф. П. Лушпинський виголосив як доклад на методичному курсі для вчителів української мови, уладженому Кураторією Л. Ш. О. в днях 27.III—1.IV 1933 р. Вправді автор приспособив розправу для шкільного вжитку, та вона дещо незручна, може за трудна, а це тому, що обширний докладно опрацьований матеріял убгав автор в рямки статті — доповіді. Тим то деякі проблєми видаються неповними чи фрагментаричними, або незвязаними стисло з цілістю.

Розправу починає Лушп. поданням теорії про поетичний твір. Поетичний твір — це образ і вираз життя, життя зовнішнього і внутрішнього. Гете каже, що поезія намагається розкрити тайни природи в образах. Поезія це мистецтво слова: своїм чарівним словом поет приневолює нас переживати те, що він сам пережив. Отже в поезії шукаємо життя, образу, слова.

Життєва сила проявляється в енергії й розмаху, а також у легкості, принадності й грації. Разом згармонізовані дають повноту життя, його красу. Відбиття цього шукаємо в поезії, а коли вміємо її знайти, даємо собі доказ поетичної сили. Ця краса проявляється в героїзмі та принадності, в буйному житті, в глибині духового життя, в трагізмі життя. Але відношення до правди й етики мусить бути зглядне. Поет дасть або фотографічну знимку, або яку характеристичну рису, а про її форму байдуже, одначе поет мусить дати доброму творові пятно індивідуальности й типічности. Через те поезія тратить практичне застосування і стає естетичним абсолютом, а тоді входить уже в границі теорії штуки для штуки. Та мимо того мусить вона лучити зовнішну форму із внутрішною. Вони обі мають бути виразником правдивого ріжнородненого життя, — не монотонного, кволого. Тому й реалізм життя відограє важну ролю в зовнішнім уформуванні поезії, яка саме представляє це життя. До цього служить слово, рим і ритм, згармонізовані в стиль, який пережив ріжні форми: ідеалізм, реалізм, барок, рококо, раціоналізм, імпресіонізм та експресіонізм.

При кінці доповіді доходить Лушпинський до висновку, що „пезія це конечна потреба людського життя, вічна як вічне життя. Вона дає життю найшляхетнішу насолоду, підіймає людину у вищий світ, окружає її сяйвом життя, а нас самих робить шляхетнішими. Поезія це велика сила в людській культурі, вона творить і піддержує культуру. До цих високих цінностей веде вчитель рідної мови, тому звання такого вчителя — це королівський уряд“.

В. М. Л.

Михайло Возняк: **„Хтож автор т. зв. Літопису Самовидця?“** Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка т. CLIII, випуск 1. Львів 1933. стор. 81.

Т. зв. „Літопис Самовидця“ є цінним джерелом до історії козаччини від повстання Хмельницького до 1702 року, на котрому кінчиться літопис. Про автора, місце і час писання немає ніякої безпосередньої згадки ні в самому Літописі, ні поза ним. Гірше ще, що маємо збережені лиш рукописні відписи з пізніших часів, а самого оригіналу досі не найдено. В таких умовинах дослідники є здані на зміст Літопису і з нього самого стараються дійти до особи автора.

Та під тим оглядом Літопис Самовидця не є першорядним джерелом, бо із змісту його доходять численні дослідники до найбільш ріжнородних та суперечних вислідів. Вже сама станова приналежність Самовидця є предметом поважних розходжень. Одні (Бодянський, Максимович, Костомарів, Багалій і ін.) вважають його козаком, інші шляхтичем (Ор. Левицький), міщанином (Грушевський) або і попом (Карпов, Модзалевський, Куліш, Гермайзе, Романовський, Оглоблін, Петровський і ін. „ракушанці“), при чому деякі допускають мішану станову приналежність як: скозачілий шляхтич (Др. Герасимчук, Вол. Антонович, Орест Левицький), покозачений міщанин (Грушевський), або піп шляхетського чи козацького походження (Оглоблін).

Також питання, чи автор походить з Лівобережжя чи з Правобережжя має в літературі ріжне насвітлення, хоч майже всі погоджуються з тим, що Самовидець бодай якийсь час перебував на Правобережжі. Не менше розходжень викликало питання освіти Самовидця, його становище в козацькому війську, участь у описуваних подіях та місце, в якому списав Літопис. Поважна частина дослідників вважає, що літопис написаний у Стародубі (Ор. Левицький, Багалій і „ракушанці“), хоч не брак й іншої думки (Окиншевич і Др. Герасимчук: десь коло Ніжина і Чернигова). Ріжниці, як бачимо,

великі, хоч іде лиш про загальні питання і хоч всі дослідники спираються на аналізі того ж тексту Літопису.

Значна частина дослідників на тих загальних висновках і кінчила свої розшуки, не зважуючись підійти ближче до особи автора, а Ор. Левицький вважав просто „усяку спробу розкрити цей таємний анонім за цілком безплідну". Інші пішли дальше. Н. Костомаров висуває гіпотезу, що автором міг бути Федь Коробка, член борисівської комісії, про яку згадує Самовидець, як учасник, — одначе свойого здогаду не піддержує ніякими іншими доказами. Одначе найбільш популярною стала в новішій літературі думка, що автором літопису був Роман Онисимович Ракушка Романовський, козак ніжинського полку, потім сотник, полковий суддя, військовий підскарбій, врешті стародубський протопіп, що доживши 80 літ, помер 1703 року (Сердюков, Модзалевський, Куліш, Вікт. Романовський, Гермайзе, Оглоблін, Петровський і Грушевський).

Здогад цей піддають в сумнів: Др. Андрусяк, що висуває як автора Літопису Івана Биховця, канцеляриста, автора „Діаріуша р. 1704 про відрядження з Криму"; Лев Окиншевич, що піддержує цей здогад, та Др. В. Гарасимчук, що піддає критиці гіпотезу та докази „ракушанців" і висуває власного „кандидата на літописця" Демида Пилиповича Рагозу з Могилева, члена борисівської комісії.

Всі ті гіпотези і докази піддає строгій критиці у першому та другому розділі своєї розвідки Михайло Возняк та висуває на їх місце нову особу як автора Літопису: Федора Кандибу, корсунського полковника, що покинувши Дорошенка, перейшов 1675 р. на службу Самійловича та переселився (вдруге) на постійно на Лівобережжя. Тут осів на території ніжинського полку, завів власне господарство біля Семянівки, купив двір у Конотопі, діждався 1681 р. військової посади конотопського сотника, а 1683 року одержав від гетьмана Ів. Мазепи за свої заслуги надання села Курилівки в краснянській сотні прилуцького полку зі слободою Кандибівкою, яку він осадив в конотопському повіті. В дальших роках бере він кілька разів участь у посольствах Мазепи на Запоріжжя, останній раз вже як ніжинський обозний (1701 р.).

Для піддержання своєї гіпотези переводить автор у третому розділі своєї розвідки ряд доказів, основаних знову на аналізі тексту Літопису, на те, що автор Літопису Самовидця. походив з Правобережжя, списав літопис на Лівобережжі в околиці Батурина, походив зі шляхетського православного роду, був глибоко релігійним, брав особисту участь у численних походах та був спершу Дорошенківцем.

В дальшому розділі (IV) вказує на ідентичність думки про причини повстання Хмельницького в Літописі і заявах козацької старшини гетьмана Дорошенка, висланих з Корсуня до короля Михайла Вишневецького 1671, доказує, що складав ті заяви корсунський полковник Федір Кандиба та переводить порівнання правопису і мови у Літописі та згаданих заявах.

Дійшовши в той спосіб до особи автора Літопису, займається автор розвідки у пятому розділі життєписом Кандиби, а врешті докладним розбором помилок і правопису варшавської копії Літопису, переводячи при тому порівнання між друкованим текстом (1878 р.) а тою копією.

Праця Михайла Возняка є безумовно дуже цінним вкладом в літературу, що займається розкриттям аноніму Літопису Самовидця. Читаючи її, тяжко опертися думці, що автор є на правильній дорозі. Одначе гіпотеза залишиться і надалі гіпотезою, доки не піддержуть її нові джерела, більш певні і безпосередні, як сам текст Літопису, який, як ми бачили, може дати основу під зовсім протилежні висновки.

Роман Зубик.

Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych. Pod redakcją Prof. Franciszka Bujaka i Prof. Jana Rutkowskiego. Tom II. Rok 1932 — 1933. Львів, 8⁰ 632.

Названі „Roczniki" виходять у Львові від 1931 р. під проводом визначного львівського вченого історика економіста проф. Ф. Буяка й уявляють собою нині вельми поважне наукове видання, для нас подвійно інтересні; бо, поперше, в них співпрацює низка наших молодих українських дослідників економічної історії, здебільша учеників проф. Буяка (І. Витанович, Р. Зубик, В. Левицький, Гладилович та ін.), а подруге в них взагалі чимало матеріялу,

що безпосередно або посередно відноситься до української економічної та суспільної історії. В II томі „Roczników“ знаходимо три праці з економічної та суспільної історії Галичини: І. Карпинця „Ilość osad miejskich b. Galicji i podział ich na miasta i miasteczka“, В. Стися „Metryki gruntowe józefińskie i franciszkańskie jako źródła do historji gospodarczej Galicji“ і В. Гейноша „Znamienny dekret sądu referendarskiego. Przyczynek do sprawy stosusku chłopa do ziemi“ (автор обговорює тут справу з Перемищини з кінця XVII в.). Праці Карпинця й Стися мають більше фаховий характер і цікаві головно вже для фахових істориків; натомість праця Гейноша має загальний інтерес. В ній подає автор вельми цінний причинок до зясування важного суспільно-історичного питання про правно економічне становище селян у Галичині в другій пол. XVII ст., а саме подає матеріял до вияснення прав селян на землю в згаданім часі. Становище селян у тогочасній польській державі, й зокрема в Галичині, було вельми важке й майже безправне; навіть селяни, що сиділи на королівських землях, не мали забезпечених прав на землю: вільно було відбирати їм частину їх грунтів, переносити їх на інші грунта в тім самім селі, або й до інших сіл. Не вільно було, здається, тільки зовсім відбирати селянам землі та переносити їх з королівських земель на землі приватновласницькі. — Окремо треба згадати працю проф. К. Тименецького „Początki społeczeństwa i państwa litewskiego“. Проф. Т. написав її з приводу знаменитої двотомової книжки Г. Ловмянського про початки литовського суспільства й держави; але праця Т-го не є рецензією книжки Ловмянського й обговорює не так початки суспільства й держави в Литві, як питання про первісні стадії сусп. устрою в словянських краях, зокрема в Польщі, питання вельми інтересне й вже чимало дебатоване (у відношенні до старої Руси) в українській та російській історичній науці. — Деякий інтерес має для нас також огляд літератури з економ. історії Чехословаччини В. Черного, в якім згадують м. ін. теж праці з екон. історії нашого Закарпаття — Є. Перфецького (якого автор чомусь називає „російським“ ученим!), бл. п. Ол. Петрова, В. Кубійовича та ін.; дещо з екон. історії Закарпаття пропущено, але в цілому огляд є дуже важним і корисним для іст.-екон. науки). — Більшу частину II-го тому „Roczników“ (більш половини тому!) займають вельми численні рецензії про 302 праці з економічної й суспільної історії. Багато зі зрецензованих праць безпосередно відноситься до економічної й суспільної історії України. Але одночасно доводиться зазначити в цім, можна сказати, знаменитім рецензійнім огляді дуже помітну прогалину — а саме цілковиту недостачу рецензій на праці з екон. й сусп. історії, писані по українськи й по жидівськи (хоч є кілька рецензій про праці білоруські), хоч серед українських істориків госп. й сусп. ладу є ціла низка визначних і заслужених учених, як нпр. М. Слабченко, М. Максимейко, О. Мицюк та ін., також і по-жидівськи виходять нераз вельми інтересні істор.-екон. праці (хоч би нпр. недавно видана „Економічна історія жидів“ Шіпера). Відповідальність за неузгляднення українських праць з економічної й суспільної історії треба в першу чергу зложити на українських співробітників „Roczników“, котрі не подбали не тільки про зрецензування або зреферування укр. істор.-екон. праць у бібліогр. відділі „Roczników“ (що тут головно вина українських співробітників, а не редакції, видно м. ін. з того, що коли українські співробітники давали рецензії про українські праці, редакція їх у „Rocznikach“ містила, як то було в I. томі). Та в кожнім разі, й бібліографічний відділ „Roczników“ і ввесь цей журнал має дуже велике значіння для української істор. науки.

В. Заїкин.

З преси і журналів.

В „Ми“ (ч. 2., 162 ст.) з виїмку творів німецького фільософа Макса Шелєра довідуємось ось що: „Між чеснотами, що їх називають питомо героїчними, стоїть на чолі як головна чеснота, самопанування. Бо тільки той здобуває владу над іншими,

хто має максимальну владу над собою самим; лише той може виявляти могутність над людьми (бо людина для людини є найвищим обєктом могутности), хто вміє панувати над самим собою". (Якжеж суперечна ця правда з ідеольогією рознузданости й розперезаности у вміщенім там же романі „Сонце в пісках"!)

Зовсім подібну думку висказує також Лє Бон в своїй „Психольогії розвитку народів", що її зацитували Вогні (за березень 1934, 153 ст.): „Невміння передбачати далекі наслідки та слухняність супроти інстинкту даної хвилини засуджують одиниці й расу на вічне упослідження. Лише в міру того, як училися панувати над інстинктами, себто коли почали добувати собі волю й владу над собою, зуміли народи розуміти значіння карности, конечність посвячуватися для ідеалу й піднестися в цивілізації".

Що Шелєр і Бон кажуть правду, наглядним доказом цього є англійці. Ось в Ділі (ч. 62. с. р.) в змісті реферату професора единбурзького університету Чарльз Саролєя читаємо про вдачу англійців: „Кожний англієць звик до порядку і дисципліни. Вже від дитинства вчиться він опановувати себе, а в школі вчиться в першу чергу слухати, щоб опісля в житті, коли цього буде треба, вмів теж приказувати". — Так діється в англійців: від дитинства вчуть опановувати себе. І тому вони панами світу. У нас навпаки. Деякі наші ідеольоги від дитинства вчуть не панувати над собою, а давати якнайбільшу волю своїм інстинктам, пристрастям і гонам, „без мети гнатися на безвість"! І думають, що в той спосіб виховують здібних приказувати провідників та героїв!! Якжеж реготались би з цього англійці!

Там же в „Ділі" читаємо, що в Англії „одна група править, а друга, себто опозиція, існує на те, щоб тамту критикувала і мала догляд над нею". — Так, „існує на те, щоб тамту критикувала і мала догляд над нею", а не на те, як у нас, щоб проголошувала на право й на ліво всіх зрадниками народу і денунціяторами.

В Вістнику, ч. 3. с. р. помістив Донцов переклад статт Гебельса „Мораль і моралїна", де автор заявляється за моралю, а виступає лиш проти пересади в її інтерпретації. Колись ми чули від Донцова тільки про аморальність, нині вже є мова про мораль. Значить, з католицької преси вчаться чогось і „найвидатніші українські публіцисти". Може схочуть довести навіть до конкордату!

З Діла (ч. 78 с. р.) довідуємося, що „126.519 молодих людей у Швеції передало шведському наслідникові престола, який заступає тепер короля, петицію з домаганням, щоби уряд заборонив поширювання порнографічної літератури та взагалі неморальних книжок".

В тім же числі „Діла" читаємо інтервю голови комсомолу СРСР Косярова з американським журналістом: „Виступаємо — казав Косяров — проти всіх неустабілізованих полових зносин і проти безосновного згонювання плоду. Ми прихильники пова-

жного подружжя й великої родини ...Хочемо міцної і тривалої родини. Що сильніша і більш згармонізована родина, то більш користи з неї має загал". — Ось до якого переконання приходять більшовики по 15-літній пропаґанді повного розвалу родини, вільної любови й сексуального рознуздання. Так, по короткім досвіді зміняють свій погляд на ті справи навіть більшовики. Одні тільки наші ліберали й особливо ліберальні письменники й критики все ще держаться стухлих поглядів, визнають засаду „чистої літератури без огляду на мораль і ідеї", містять часто оповідання, що в них без тіни осудження зображена подружа зрада, вільна любов та взагалі свобода в полових зносинах, які розбивають родину й ослаблюють націю. В додатку заявляють („Назустріч" ч. 5.), що від тієї засади не відступлять, бо тоді треба би зрезигнувати з 90% европейської літератури (доказ, яка велика частина европейської літератури погубна!) Отже в них на першім місці чиста література. Для неї вони готові посвятити добро і щастя родин та силу нації. Література в них не для людей, але люди для літератури! Справді ж а л ю г і д н і б л у д н і с и н и. Наші літерали вже звикли все ставити щонебудь вище добра родин і нації. Колись ставили соціялізм й інтернаціоналізм, сьогодні по банкроцтві тих ідей місце тієї порожнечі виповнюють „чистою літературою" як найвищим критерієм всего.

Коли б хто заразливо недужий вештався по всіх усюдах і смертельно заражував людей, чи тоді наші ліберальні критики теж не спиняли би його в імя свободи фізичних рухів одиниці? Перенесім це в площину духових рухів, а матимемо наглядний доказ помилковости становища ліберальної літератури.

До речі, католицька критика дозволяє відтворювати ріжні духові стани, порушувати всякі проблєми, навіть найбільших пристрастей, доказом чого Моріяк, але під двома умовами: 1) що опис гріха не буде розбуджувати в читача пристрастей; 2) що в висліді даний твір будить відразу до гріха, а не до нього заохочує. Як каже Моріяк, письменник може сходити навіть до спелюнок людського упадку, але вбираючи на себе п а н ц и р я, що береже читача. Щоб повчати католиків, треба справді знати бодай „граматику" католицької критики і прочитати собі хоч би з „Дзвонів" ч. 5. 1932. статтю „Завдання літератури супроти католицтва" (гл. теж в цім числі вступ до „Поворот до Бога"). Ліберальна література довела людство на узберіжжя загибелі. Та сама література, але не ліберальна, мусить його теж відродити.

Згаданий протест шведської молоді і багато подібних випадків вказує, що ліберальна література і журнали з гаслом „без уваги на мораль й ідеї" належать до смеркаючої епохи. Вони сходитимуть з арени житя в міру зросту епохи, що вже світає.

Д і л о (ч. 80): „В новій австрійській конституції скреслять слово республика й те, що „право походить від народу". Замість того вставлять слова: „Всяке право походить від Бога". — Під впливом раціоналістів пораз перший в конституції Зєдинених

Держав 1776. р. вставили, що „джерелом всякого права народ“. Не минуло ще й 160 літ, а вже вертають до давньої середньовічної засади.

В Хліборобському Шляху, ч. 8 і 9. с. р. в статті „В обличчі громадської правди“ й інших замітках стрічаємо надзвичайно цікаву арґументацію. На думку „Хл. Шл.“ Скоропадщина найбільше невинна під сонцем, бо: Липинський був „недужий зархол шляхетський“, Н. Кочубей „фабрикант документів „ad hoc“, українська інтелігенція — „хами“, редактор „Діла“ В. Мудрий „найбільший український шкідник“, Модзьо Куницький „збзікований“, а В. Залозецький „денунціятор і наводитель поліції“. — Справді „також добра преса“! (Цікаве: в „Bunt Młodych“ з 5. III. с. р. вичитуємо, що поліція відмовила В. Залозецькому продовження дозволу на побут в краю, а в „Хл. Шл.“ він „наводитель поліції“!). Така арґументація справді переконує, але переконує про правдивість слів статті „Нової Зорі“ з 21. І. с. р., зверненої на адресу тих, що кинули недавно цілком подібну клевету денунціяторства на багато заслужених громадян. Там пишеться: „І разом з тим (такими клеветами) наступає розклад суспільности. Значить, такій суспільності загрожує смерть... Отже і з нас не буде народу, коли не буде належного спротиву таким відносинам... Раз пущена в рух подібна метода, коли не знайде рішучого й загального опору, не спиниться, — аж поки не винищить до тла всіх, що чимнебудь вибиваються серед суспільности... Хто як хто, а автори таких метод найскорше скінчать від своєї власної зброї“. Дальше називається там такі факти „найгіршим поступком супроти свого народу“ і „блекотою погубної отрує“. — Ясно, що ці слова відносяться теж до клеветників з „Хл. Шляху“. Каже „Х. Ш.“, що в нім консерватизм, себто серіозний напрям, з повною відвічальністю за кожний свій чин і слово. Так, може „консерватизм“, але без того „кон“ — серватизм, від якого заносить стухлістю і сопухом громадського розкладу.

Нові книжки.

(15. II. — 25. III. і доповнення попередних виказів).

А. Волощак: У тьмі горю. Поезії. Вінєта і портрет М. Скварка. Л. 1934, 16⁰, 100:

В. Островський: Сільські стежки. Поезії. Луцьк 1934. Накл. Вид. „Сьогодні“, ст. 40.

В. Юрієвич: Контрасти. Поезії-нариси. Львів—Перемишль 1934. Стор. 16.

В. Стефаник: Твори. З дереворитами В. Касіяна і М. Бутовича. Вид. Ювилейного Комітету. Л. 1933.

У. Самчук: Розбита богиня. Оповідання. Бібл. „Дажбог“. Л. 1933.

Д. Лукіянович: Я з більшістю. (Девять розділів мандрівки). Львів. Накл. „Неділі“ 1934. ст. 202, в. 16⁰.

І. Ольбрахт: Розбійник Микола Шугай. Роман. Ч. II. У додатку начерк М. Голубця „Опришки“. Л. Накл. І. Тиктора. Укр. Бібл. ч. 2., лютень. 128. 16⁰.

Ф. Арнав: Борці в темряві. Повість. Бібл. „Нов. Часу“. ч. 22. Л. 1934.

В. Юрченко: Червоний чад. Нариси боротьби одного повіту 1917—1923. Накл. С-ки „Типографія". Л. 1934. 292, 16⁰.

Ю. Горліс-Горський: Отаман Хмара. З таємниць Ґ. П. У. — Л. 1934. 78. 16⁰.

Три псевдоніми: Шангай (пригоди военного кореспондента) та ще дещо. Накл. Автора. Обгортка Е. Козака. Л. 1934. 16⁰, 104.

М, Таранько: „Тарасовим шляхом". Збірка промов, деклямацій та сценічних картин на Шевченкові Роковини. Л. В-во „Світ Дитини". 1934. ст. 96.

Світ Дитини ч. 7. березень 1934. 25 оповідань, поезій, казок і забав.

Вол. Кобільник: З археольоґії Бойківщини. III. виказ памяток; Др. Волод. Кобільник: Відкриття доісторичних землянок у Кульчицях; Мир. Турянська: Бойківські звичаї з Різдвяних свят, Нового Року й Йордану; Місцелянеа; Хроніка; о. Юр. Кміт: Словник бойківського говору.

В. Сімович: Тарас Шевченко. Його життя і творчість. З нагоди 120 роковин уродин. (1814–1934). Л. 1934. Накл. Т-ва „Просвіта", ст. 82.

Я. Гординський: Сучасне Франкознавство (1916—1932). Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка. Том. CLIII, вип. 2. Л. 1933.

Е. Ю. Пеленський: Забутий жанр.

Чорна ліста довжників.

(Продовження)

о. Степаняк Іван, п. Борщовичі, о. Лончина Антін, п. Баворів, учит. Фуртак Марія, п. Белз, Др. Ільницький, п. Бірча, Рудий Тимотей, п. Богородчани, Скрентович Володимир, п. Большівці, Сікора Йосиф, п. Большівці, Др. Данилович Северин, п. Большівці, о. Яців Дмитро, п. Большівці, о. Століяр Теодор, п. Большівці, о. Охримович Остап, п. Бірки В., Др. Лунів Андрій, п. Борщів, Ґораль Петро, п. Борщів, о. Дереш Микола, п. Бортники, Максимович Антін, п. Борислав, Максимяк Юліян, п. Бібрка, о. Кармалита Григорій, п. Бібрка, о. Коверко Максиміліян, п. Бродки, о. Качала Григорій, п. Бережани, о. Лопушанський Омелян, п. Букачівці, Смаль Петро, п. Буковсько, о. Марицький Йосиф, п. Бурштин, Др. Срібний Микола, п. Бурштин, о. Гутковський Олександер, п. Бурштин, о. Лиско Василь п. Буськ, о. Матвієйко Василь, п. Буськ — **всі по 35 зол.** (Дальше буде.)

На пресовий фонд: Зложив Вп. П. Марків Осип, Станиславів зол. 5 (пораз третій). Сердечно дякуємо.

Спростування: В 2 списку довжників ми ошибочно помістили прізвище Всв. Отця *Олексина Василя,* що на цьому місці спростовуємо та перепрошуємо. **Адміністрація.**

Колядки, коляди і щедрівки на Різдво Христове і Йордан. „Криниця" 1. Перем. 16⁰, 64.

Українська Загальна Енциклопедія „Книга Знання". Суплемент до У. З. Е. — Л. 1934.

Богословське Наукове Товариство у Львові, в першім 10-літтю свого існування 1923—1933. Опрацювали о. д-р Л. Глинка, д-р К. Чехович. Л. 1934. 92, 8⁰.

Літопис Бойківщини, записки, присвячені дослідам історії, культури й побуту бойківського племени. Ч. 3. Рік IV. Самбір 1934. Зміст: д-р А. Княжинський: З бойківсько-лемківського погранича; Др.

Нарис розвитку української літературної пародії. Бібл. „Дажбог". Л. 1933. 30, 16⁰.

о. Маркіян М. Когут ЧСВВ: Св. Василія Великого Слово до молоді про клясичну літературу. Л. 1934. Дім Української Молоді. 32, 8⁰. Про цю цікаву книжечку напишемо ще обширніше.

Д. Дорошенко: Василь Горленко. Париж 1934, 16, 8⁰.

Retrospektywna wystawa sztuki ukraińskiej ze zbiorów Ukraińskiego Muzeum Narodowego we Lwowie. Luty 1934. Warszawa. Instytut propagandy sztuki. Стор. 32 в ілюстр.

Ю. Ковальський — М. Ґоліяс: Puer

(Докінчення на 3 стр. окладинки).